BEDİİ FAİK

BİR GARİP ADA

DÜNYA YAYINLARI 1

Bedîî Faik

BİR GARİP ADA

Mr. Trewin ve şoförü

Yağmur, Waterloo garının çatısını öfke ile kamçılamağa başlamıştı. Geniş peronu arılar gibi dolduran kalabalık, sanki kamçılanan kendileriymiş gibi telâşlı adımlarla kapılara doğru akıyor, yalnız tepeleme valiz yüklü motörlü arabalar, kör bir makas gibi, bu kalabalığı ikide birde saçak saçak yırtıyor, dağıtıyordu.

Mister John Trewin, Porstmooth treninden tam 18 de indi. Saatine baktı, gülümsedi. Vaktinde gelmişti. Saat 5 çayını lokanta vagonunda almış, sigarını keyifle tellendırmişti.

Mr. John Trewin, uzun boylu idi, bir İngiliz dendiği zaman hatıra hemen gelecek kadar boylu.... Sırtında daracık siyah zarif bir kostüm, koltuğunda, uzaktan baston gibi görünen ince bir şemsiye, başında da melon şapka vardı. Mr. Trewin'in şıklığı, zarafeti ne kadar belli ise, yaşı da o kadar meçhuldü. 45 de diyebilirdiniz 30 da..

Mister John Trewın, etrafında telâşlı adımlarla geçen kalabalığa kayıtsızca baktı, yelek cebinden çıkardığı biletini kapıdaki kondüktöre vererek ana

perona geçti. Sağına, soluna bakındı, bir daha bakındı ve bu defa aradığını bulamamış insanların şaşkınlığı içinde caddeye açılan kapılardan birine doğru ilerledi. Karşıda bir sıra araba duruyordu. Mr. Trewin kendi arabasını göremedi. Cebinden tekrar saatini çıkardı, dudaklarını büktü ve şemsiyesine dayanarak, öylece beklemeğe başladı.

Şoförü James, tam oniki yıldır yanındaydı. Trafik yüzünden iki üç dakika geç kaldığı oluyordu ama, böyle on dakika? Hayır!.. Mr. Trewin sapsarı bıyıklarını dişleri ile kemirmeğe başladı, ayakkabısının burnuna sıçramış bir çamuru şemsiyesinin ucuyla sildi. Ve gene beklemeğe devam etti.

Mister Trewin'in aynı gün öğle üstü Portsmooth'da, donanmaya ait bir taahhüt işini, beklediği teklif on dakika geçikti diye, yüz üstü bırakıp geldiğini bilen herhangi bir kimse, şoförü James'in hemen kovulacağına inanmakta elbette haklıdır. Hele garın saçağından süzülen muzip ve iri bir yağmur damlasının Mr. John Trewin'in Old Bond Street'deki VII. Edward'ın gömlekçisine yaptırdığı beyaz yakalığına düştüğünü ve bu sayın centilmenin bu darbe karşısında, bombalanan bir çan kulesi gibi sarsıldığını görürse...

Fakat Mister John Trewin, mendil cebinden çıkardığı fuları yakalığının üzerinde gezdiriyordu ki, siyah bir araba kapıya yanaştı ve James sanki geç kalan kendisi değilmiş gibi, sâkin sâkin aşağı atlayıp patronuna kapıyı açtı

Mister Trewin, bir centilmenin şoförü ile kapı önünde hesaplaşmıyacağını, gerçi Oxford'da öğrenmemişti ama, babasından, amcasından öyle görmüştü. Hiç sesini çıkarmadan arabaya girdi ve bir koltuk sergisinde rahat oturmanın en mükemmel örneğini verircesine, koltuğuna yerleşti.

James arabayı süratle çevirdi ve vasıta selinin peşine takılıp sürmeğe başladı. Mister Trewin ise, işte ancak o zaman konuştu:

— Bugün hava hep böyle miydi James?

— Oh Hayır, Sir, bir saate kadar harikulâde parlak bir güneş vardı.

— O yes!

Araba biraz daha ilerledi. Mr. Trewin yutkundu ve nihayet homurdandı·

— Tam 20 dakika bekledim.

James de derhal cevap verdi:

— Çok müteessirim Sir!

Ve sonra her ikisi de sustular.

* * *

Okuyucu, şayet Mister Trewin'in Kensintondaki evine varır varmaz, şoförüne daha sert muamele ettiğini veya hemen yol verdiğini, düşünüyorsa, yanılıyor demektir. Zira bu hesaplaşma burada bitti. Bitti çünkü, Mister Trewin tam bir İngilizdi!. Bir İngilizi ise, alışkanlıklarından ayırmak, yeryüzünün belki de en güç işlemidir.

Yabancı dostlarından biri Mr. Trewin'e sorsa: (Yabancı diyorum zira yerliler hiçbir zaman böyle birşey yapmazlar).

— Şoförünüze niçin ceza vermediniz?

Cevap verecektir :

— Çünkü müteessir olduğunu söyledi!..

Bir insanın teessüre düşmesi ise, bir İngiliz için kâfi bir cezadır.

Yabancı, hiç şüphesiz derhal karşısındakinin avanak olduğuna hükmedecek ve belki de İngilterede insan kandırmanın pek kolay olduğu hükmüne varacaktır. Belki biraz doğru, ama hemen hatırlamalı ki, meselâ bu misaldeki şoför James de İngilizdir. Ve nasıl Mister Trewin'in alışkanlıklarını hemen yıkarak on iki yıllık şoföründen vazgeçmesi imkânsızsa, onun da 12 yıllık patronundan vazgeçmesi - aynı alışkanlıkların tesiriyle - pek zorlaşmıştır.

Pek basit bir muvazene oyunu. Ama bütün İngiltereyi yapan da galiba bu. Belirli bir karakterin,

hangi sahaya aktarılırsa aktarılsın, hangi işe girerse girsin, hiç değişmiyen bu sağlam yapısıdır ki, İngilterenin asıl dayanağı olmuş.

Hitler'i, İngiliz donanmasından da, hava kuvvetlerinden de, çok evvel, bu muvazene mağlup etmiştir!

Sahne

İngiltereye dördüncü gidişim bu. 1951 den 1955 eylûlüne kadar, iki defa İngiliz hükûmetinin resmî davetlisi olarak, iki sefer de Amerikaya gidip dönerken Majestenin adasını ziyaret fırsatını buldum.

Her memleket için, müteakip uğramalarda mukadder sual şudur: "— Ne gibi değişiklikler, yenilikler buldunuz?"

Fakat yalnız İngilteredir ki, yeryüzünde bu beylik sualin dışında kalan tek memleket olmak vasfını taşıyor. Çünkü Majestenin adası için, matlup olan değişmek değil, değişmemek!.. Yenileşmek değil, eski kalmak!..

Her milletın tarihi, daha çok kitaplarda yazılıdır, oradan öğrenilir. İngiliz milleti, tarihiyle kucak kucağa yaşıyor. Mazisi, hâlinin içinde ve istikbali her ikisinin de ta kendisi!..

Amerikalı, parası pulu, dev yapısı müthiş iş kudreti ve enerjisi olan Amerikalı, "John Bull" un memleketindeki bu tarih dekoruna ve o dekorun içindeki ölçülü biçili bu yaşayışa özenip imrenmekten bir gün yutkuna yutkuna hünnak olabilir.

Evet bu bir sahne; bütün ada boyunca uzayıp yayılan bir sahne ki, her İngiliz bunun tabiî aktörü ve aktrisi. Ve işin tuhafı, hangi yabancı, bu sahneye ayak atarsa, İngiliz cedleri tarafından yazılmış bir hayat piyesinin havasına hemen kapılmaktan kendini kurtaramaz!

Beyoğlunda tramvay caddesine uzanıp yatan

aynı Amerikan bahriyelisini, Oxford Street'de bir görmelisiniz. Tıpış tıpış, sallanmadan ve kimselere çarpmadan, yürüyüp gidiyor. İki Amerikan askerini Piccadilly Circus'da çapkınlık ederken gördüm. Üç sterline, davet edenin emrini bekliyen Londralı fahişelere, birer prensese yaklaşır gibi sokuluyorlardı. Kadınların ellerini, hemen solacak manolyalar gibi ürkerek tutmakta idiler. Beyoğlunun arka sokaklarına, kucak kucak bira şişeleriyle dalıp, kapı tekmeliyen aynı "Coni" lerdi bunlar! Ama İngiliz sahnesi bu! Girdin mi, piyeste rol almaktan ve rolünü istesen de istemesen de yapmaktan başka çaren yok!..

İlk gidişimde bizimle ilgilenen yaşlı bir İngilize sormuştum:

— Londrada gece 11 den sonra umumî yerlerde içki verilmiyor. Halbuki burası turistlerle dolu. Bırakın turistleri, bu eski usulü değiştirip, daha fazla eğlence yeri, daha rahat yaşama şartları meydana getiremez misiniz?

Hayretle :

— Buna ne lüzum var demişti. Daha çılgınca eğlenmek isteyenler için, işte Paris dibimizde, Bırakın rahatımızı bozmıyalım.

Majestenin adasını öylesine evi sayıyordu ki, onu kirletmek, gürültü ile, şehvetle, çılgınlıkla doldurmak havsalasının çok dışında idi.

Bu hâli tesbit ettikten sonra, artık dışardaki İngilizin çok defa İngilteredekilerden başka türlü görünmesindeki sırrı çözmek kolaylaşır. Misafir salonunu, yahut yatak odasını kirletmemek için, çılgınlıklarını dışarda yapan bir "sahne dışı" adamdır o!.. Makiyajını silmiş, rolünü bırakmış ve başka insanların rahat saydığı bir hayatın bütün nimetlerine elini daldırıp çıkarmaya başlamış bir adam!

Bir arkadaşım, vaktiyle Ankarada uzun zaman beraber olduğu bir İngiliz dostunu Londrada ziyarete gider. Akşam yemeğinde buluşurlar. Fakat bi-

zimki hayretler içinde!.. Karpiçte kahkahalar atan, Süreyya pavyonunda deli gibi dansedip etrafı neşeye boğan ve nihayet dost evlerinde en fazla şamatayı yapan adam, bu durgun, ölçülü gülücüklerle konuşan, âdeta sesini kaybetmiş adam mı?

Nihayet dayanamayıp sormuş:

— Neş'enizi sönmüş gördüm, hayli değişmişsiniz!

İngilizin cevabına bakınız :

— Bilâkis dostum gayet iyiyim ve her zamanki kadar neş'eliyim. Ama İngilterede biz bu kadar güleriz!..

Yalnız biz!

Geçen asır başında Manş denizini buz tutar. Boğazı hiçbir gemi geçemez. Ertesi gün İngiliz gazetelerinde şu manşet :

-- Avrupa kıt'ası bizden tecrit oldu!..

İngilize göre, Majestenin adası Avrupanın bir parçası değil, Avrupa onun bir cüz'üdür. Hattâ yalnız Avrupa da değil, belki bütün dünya!..

Aslolan İngilteredir. İngiliz örf ve âdetleridir. İngiliz menfaati, İngiliz anlayışı, İngiliz rahatlığıdır. Kendisine uyan olursa, İngiliz sevinir. Ama onun başkasına uyması Maazallah!. Eğer müslüman olsaydı, şimdi hemen, kırk defa yakasını ısırıp tuh! tuh! diyerek iyi sıhhatte olsunları kovardı!

Hemen bütün dünya metre sistemine uymuşken, İngilizi hiçbir kuvvet yardasından ayıramadı. Hemen her memlekette trafik daima sağı takip ederken, İngilterede arabalar da yayarlar da, soldan giderler. Yalnız İngiliz arabalarının direksiyonları sağdadır

Royal otomobil kumpanyasının meşhur yıllığını açınız, daha birinci sahifesinde şu not gözünüze çarpacaktır:

«— Dünyanın pek çok memleketinde nakil vasıtaları yanlış istikamette giderler. Doğrusu soldan gitmek olduğu halde, aksi yol olan sağ taraf takip ediliyor."

Doğru ve iyi; İngilizlere göre bunların her ikisi de ancak kendi yaptıkları ve kendilerinde olan!..

Bize pek yakınlık gösteren genç bir İngiliz hariciye memuruna :

— Çay ki, biri koku biri de renk olmak üzere iki güzelliğe maliktir; siz çaya süt katmakla her ikisini de bozmuş olmuyor musunuz? diye soracak oldum. Hafifçe tebessüm ederek ne dese beğenirsiniz:

— Doğrusu bizimkidir efendim. Böyle alışmışız ve böyle görmüşüz. Bizim için en güzel şey de alıştığımız şeydir!

Her İngiliz kendi dünyasını öylesine yaratmış ve ona öyle kuvvetle inanmış ki, onunla dost geçinmek için bu rahatı bozmıyacak, o dünyayı yadırgamıyacaksın. Hattâ yalnız dostluk için değil, anlaşmak için dahi...

Kendi dünyasında hangi tâbirleri kullanıyorsa, hangi ifadeleri işleyip günlük hayatın ihtiyaçlarına karşılık yapmışsa ille onlarla konuşmak zorundasın. Lüzumsuz zekâ oyunları, hele o Akdeniz milletlerine has "leb" demeden, leblebiyi anlamalar, İngiliz hayatının eşiğine dahi varamamıştır. İstanbulda kendi kendilerine çalışarak İngilizce öğrenmişlerin hemen hepsi, hattâ Koleji bitirip Londraya gidenlerin bir kısmı, ilk günler ekseriya şaşkınlığa uğruyorlarsa, her cümlelerinin muhatapları tarafın dan hemen düzeltilmesine şahit oluyorlarsa, elbette ki bundan.

İngiliz karşısındakine kendi dilini kelime be kelime bilmiş olmayı kâfi saymaz, kendi tâbirlerini, kendinin alışık olduğu cümle yapısını, kendi anlayışıyla şekillendirilmiş ifade kudretini arar.

Bırakın diğer yabancıları bu yüzden asıl çeken Amerikalılar.

1951 de kaldığım St. Ermin's otelinde sabahları asansöre binerken, hemen daima bir iki Amerikan subayı ile beraber olurdum. Her seferinde de zavallılar asansürcü çocuğa İngiliz âdetlerine uyarak havanın iyi olduğundan bahsederken, İngilizcede ancak tadılacak maddeler için kullanılan iyi mânasına gelen bir kelimeyi hava için kullanırlar ve her defasında da asansör durup hepimiz çıkarken çocuk arkamızdan, kelimenin doğrusunu fırlatırdı! Kaldığım müddetçe bu ders devam etti. Nihayet Amerikalılar pes edip doğrusunu öğrendiler de çocuk rahat bir nefes aldı. İlk doğru cümleyi duyduğu zaman hâlini görmeliydiniz. Cedlerinin lisânını müthiş bir tecavüzden kurtarmış gibi gurur içindeydi

Bizim, Fransızların, İtalyanların ve Balkan milletlerinin, zekâ saydığımız. o hemen anlamalar, derhal "çakmalar", imalar yok mu; İngiliz bunları tanımaz bile. Hem tanımaz hem de lüzumsuz addeder

Meselâ herhangi bir Türke veya Fransıza:

"— Ellerimi nerede yıkayabilirim" dediniz mi, derhal anlar ki, tuvalete gitmek istiyorsunuz. Halbuki bir İngilize bunun ille de adını söyliyeceksiniz. Bir aptesthane için yüz tâbir, beş yüz işaret, bir alay imâ, niçin? Yazık değil mi insan kafasına?

Bir dostum Londrada indiği otelde ilk gün, tuvalet aramak üzere koridora çıkar. Sağa sola bakınırken bir kat hizmetçisi karşısına çıkıp ne istediğini sormuş

— Şey der bizimki, affedersiniz ellerimi nerede yıkayabilirim?

Kadın hemen cevabı yapıştırır :

— Çıktığınız odada. Çünkü orada musluk var.

Dostum sıkılgan da... Teşekkür edip hemen odasına döner. Birkaç dakika sonra tabiî tekrar dışarıya. Bu defa bakar ki bir başka hizmetçi koridorda meşgul. Ona doğru sokulur,

— Şey affedersiniz 100 numarayı arıyorum. Fakat bu kadın da hemen dostumun çıktığı odayı işaret etmesin mi?

Meğer bizim arkadaşın oda numarası da yüzmüş!..

Hâdiseyi bize anlatırken :

— Birader diyordu, aptesthaneye İngilizlerin ne dediğini öğreninciye kadar az daha başıma bir kaza geliyordu!..

Londra

Romanlar devrinde 677 dönümlük bir sahaya yayılmış ve ancak 5268 lik bir nüfusu içine alabilmiş etrafı duvar ve kulelerle çevrili küçük bir şehirdi bu. Bugün 8.5 milyon nüfusu ve yüz bin dönümü aşan bir sahaya yayılmış heybetli varlığı ile dünyanın en kalabalık şehirlerinden biri!..

Londra, yani London adı, Seltik dilinde, Fort nehri mânasına gelen Llyn Din kelimesinden geliyor. Romanlar bölgenin ehemmiyetini kavrıyarak Londinium'u hemen başlıca merkezlerinden biri yapıvermişler.

Ne garip tecellidir ki, bu gün bütün dünya nazarında hürriyetin vatanı ve yatağı sayılan İngilterenin başşehri, Fatih William tarafından merkez yapılır yapılmaz, hükümdarından ilk imar hareketi olarak, bir kısmı zindan olan Londra kalesinin inşasını görüyor. Sir Thomas Mode bu kulede hapsedilmiştir. Anne Boleyn, Lady Jane Grey, Sir Walter Raleigh hep bu kuleye kapatılmışlardır. Ama Fatih William'ın bu bir tek zindanına mukabil, İngiliz milleti bütün Londrayı zamanla öyle bir hürriyet yatağı hâline getirdi ki; bugün tarihin zulümlerine, haksızlıklarına ve hürriyetsizliklerine birer göstermelik hâtıra dizisi gibi bakıyor ve baktırıyor.

Sen misin keyfin için zindan yaptıran? Al öyle ise, ben de tam senin kulene ve kalene karşı bir meydanı seçip serbest kürsülerle doldurayım ve her isteyenin istediğini söylemesine cevaz veren bir sistemi bağrıma basıvereyim. Şimdi aynı Londra kalesinin karşısındaki kilise avlusunda, İngiliz hükûmetini, kiliseyi, iktisadî gidişi, işçi partisinin iş tutumunu ve hattâ sarayın masraflarını bağıra çağıra tenkid eden halk hatipleri dolu. Etraflarını da hemen her seferinde yüzlerce sakin İngiliz alıyor.

Avluya çıkan merdivenlerin üst basamağında dikilip, bir, soluma gelen Londra kalesine, bir de sağımdaki bu hürriyet meşherine baktım. Arada küçücük bir mesafe gözüküyordu ama, aslında bu fasılaya zindandan hürriyete geçen büyük bir milletin tarihî mücadelesi yerleşmişti!

Tanıdıklarım içinde İngiltereye gitmemiş olanlara hep sorarım:

— Londra der demez aklınıza ne geliyor?

Hemen ekserisinden aldığım cevap şu:

— Yüksek binalarla kaplı, sisler içinde karanlık kapalı bir şehir.

— Hayalinizde hiç yeşillik uyandırmaz mı?

— Kat'iyyen.

Halbuki Londra, bütün civarı kilometreler boyunca ormanlar, parklar ve çimenlerle kaplı bir yeşil cennet ortasındadır, içine de bu yeşillikten kucak kucak, bol bol, tutam tutam, serpiştirilmiştir: St. James parkı, Green park, Regents park, Kew bahçesi, Rich mond park, Putney Heath ve Wandsworth Common'dan başka 360 dönümlük meşhur Hyde park!.

Bilir misiniz, Londra belediye meclisi nüfus kesafetine göre taksim ve tertip edilmiş kaç küçük parka ve oyun bahçesine bakmakla mükelleftir? Tam 1000.

Ah! Bursaya hâlâ Yeşil Bursa diyen, İstanbu-

lu bir yeşillik cenneti sanan Türk dili ve kafası, ah! Canım fıkara Türkiye, sen bir yeşil yoksulu olduğunu acaba ne zaman anlıyacaksın?

* * *

Hemen her yabancı, Londrada, sokaklar dolusu güzel kadın bolluğu karşısında, şaşırabilir. Gezdiğim dolaştığım yabancı memleketlerin hiçbirinde cinsi lâtifin bu derece cömertçe dağıtılmış bir güzellikten, bu kadar insafsızca hisse aldığını görmedim. Bir güzele veya bir güzel grupuna rastlayıp durunuz ve gözünüzü hemen kapayıp beş adım, fazla değil, beş adım atınız; yeni bir güzel muhakkak karşınızdadır.

Fakat kaldığımız otelin salonu, sabahtan akşama kadar, koltuklarda uyuklıyan dedikodu yapan veya durmadan tıkınan çirkin ihtiyar Lady'lerle dolu idi. Londra sokaklarını dolduran genç bir neslin güzelliği ile bu sakalet koleksiyonunun elbette alâkası olamazdı. Bir gün dayanamayıp İngiliz arkadaşlardan birine sordum:

— Kuzum Mr. Wyatt, o kadar güzel genç kızlar ihtiyarlayınca hep böyle mi oluyorlar?

Kibar kibar güldü :

— Bir kısmı yaşlanınca elbette çirkinleşir ama, bunlar başka. Londra otellerinde, evlerinde çekilmez hale gelen ihtiyar Lady'lerle centilmenlerin oturduğu gözönüne alınırsa meseleyi anlamak kolaylaşır. Hâlâ çekilebilir gibi olanlar, güzelliklerini muhafaza edenler ihtimal evlerindedir!

Cenup Afrika otoktonlarıyla İngiliz sosyetesi bazan birbirine ne kadar yaklaşıyor. Afrikalı yamyamlar da, kabileden birisi ihtiyarladı mı bir ağaca çıkarıyor ve sonra hep birden ağacı sallıyorlardı. İhtiyar düşmez durursa ne âlâ, hayatını kurtardı demektir. Düştü mü, hemen oturulup kart etinden âfiyetle yemek yapılırdı!..

Onlar ve Bizler

Rembrandt Hotel'in salonunda, beş Türk gazetecisi toplanmış çene çalıyorlardı. Salonun şurasına burasına serpilmiş koltuklar, sükûnetle gazetelerini okuyan ihtiyar Lady'ler ve gentleman'lerle dolu idi. İçlerinde Türkler kadar değilse de, gene etraflarını rahatsız edecek şekilde yüksek sesle konuşanlar da vardı.

Mister John Trewin, o sabah aynı otelin aynı salonunda İskoçyadan gelen bir dostu ile buluşacaktı. Sırtında gene siyah bir elbise, boynunda kolalı bir yaka olduğu halde vaktinden on dakika önce salona girdi. Etrafa sür'atle göz gezdirdi ve Türk gazetecilerinin bulundukları köşeye yakın tek boş masaya doğru yürüdü. Masanın etrafında iki koltuk vardı. Mister Trewin koltuklardan birini geriye çekerken irkildi, röleve bir şapka ve iğriliğine yatırılmış bir şemsiye duruyordu.

Mister John Trewin bir iki saniye kadar şaşkın, eşyaya bakakaldı. Bu koltuk belli ki, birisi tarafından işgal edilmişti, ama garsona "Reserved" kartı koydurmak varken, bir otel salonunda pardesü, şapka ve şemsiye ile bir koltuğu doldurup işgal edildiğini göstermek, Mister Trewin'in akıl erdireceği işlerden değildi. Sayın centilmen çaresiz geri dönüyordu ki, yandaki masada oturan Türk gazetecilerinden biri uzanıp eşyayı topladı ve kucağına yerleştirdi. Mister Trewin daha büyük şaşkınlık içinde kalarak fakat hafifçe bir "Thank you" demeyi de ihmal etmeden, geçti, koltuğa oturdu.

Ve işte o saniyede her iki tarafın da kafasından şunlar geçmeğe başladı:

Mister Trewin (içinden) : "— Tuhaf şey, dışarıda vestiyer varken, pardesü, şapka ve şemsiyeleri buralara taşımak neden?

Bizlerden biri (yüksek sesle): "— Sanki oraya

oturmasaydı işi rast gitmezdi. İlle rahat bozacaklar, tuhaf herifler birader."

Bir başkası: "— Sen de hiç ses çıkarmasaydın, herif koltuk dolu diye dönüp gidiyordu."

Evvelki: "— Birader görmedin mi, karşısındaki koltuk boş olduğu halde, gözlerini (eşyasını işaret ederek) bunlara dikti. Çaktı vaziyeti, ille kaldırsın diye yaptı ben anlamaz mıyım?"

Bir diğeri: "— Doğru doğru, anladı herif ille alsınlar diye, mahsus durakladı."

Mister Trewin (İçinden) : "— Keith neredeyse gelir. Londra otelleri bu mevsimde cidden çekilmez oluyor. Bu kadar gürültü bizim Kaith'e gene Londra borsasını hatırlatacak (Saatine bakarak) Tam vakti, bir dakika sonra karşımdadır.

Gazeteciler grubundan biri: "— Herifin saatini gördünüz mü? Neredeyse cebine dökülecek. Muhakkak dedesi de, babası da aynı saati kullanmışlardır."

Bir diğeri: "— Bunlar böyledir. Aile yadigârı diye, dedelerinin öksürüklerini bulsalar göğüslerine yerleştirirlerdi. Kimbilir bunun evi nasıldır?"

Bir başkası: "— Acaba bu herif evli mi? Bunlar nikâh yüzüğü de taşımıyorlar."

Evvelki: "— Taşımazlar, nikâh yüzüğü. Fransadan çıkma bir âdet çünkü."

Diğeri: "— Bana kalırsa bu adam muhafazakâr partiden, hâlinden öyle anlaşılıyor."

Öteki: "— Yook.. O hiç belli olmaz, işçi partisine mensup öyle adamlar tanıdım ki, Eden'den daha şık ve daha muhafazakâr görünüşlü idiler."

Bu sırada Mister Trewin'in arkadaşı Keith Dennison kapıda göründü. John Trewin'in yüzü aydınlandı ve her iki dost hararetle el sıkıştılar. Mister Trewin :

— Nasılsın Keith dedi, seni gördüğüme çok sevindim. Edinburgda havalar nasıldı?

— Çok iyi, ya Londra? Hep böyle güneşli mi?

Komşu masadakilerden biri (Trewin'le dostunun mükâlemesini anlıyarak): "— Birader iki İngiliz birbirine rastlasın da evvelâ havadan bahsetmesinler görülmüş şey değil. Bu yeni gelen belli ki İskoçyalı. Kimbilir belki de eski mektep arkadaşıdırlar. Belki orduda beraberlerdi."

Herhangi biri: "— Ama bu yeni gelen daha sevimli ve neş'eli. Öteki biraz inatçı, domuzuna bir herif. Şimdi garanti, biraz evvelki pardesü ile şapka hikâyesini anlatır."

Öbürü: "— Hiç şüphen olmasın, biz nasıl yirmi dakikadır ondan bahsediyorsak, o da şimdi hep bizi anlatacak."

Aynı anda Mister John Trewin tesadüfen arkadaşına doğru eğildi ve pek hafif sesle:

— Haydı dedi kulübe gidelim, yemeği orada yeriz. İşlerini uzun uzun dinlemek isterim. Doğrusunu istersen bizim kulübün getirttiği Fransız şarapları gibi güzelini Londranın hiç bir yerinde bulamazsın.

Mr. Keith güldü: "— Acaba Bill de orada mıdır? İskoçyadaki toprağı satılıkmış, malûmat alacaktım."

Mister Trewin sigara paketini cebine yerleştirirken :

— Ümid ederim dedi, haydi bakalım.

İkisi de birbirlerine yol vererek salondan çıkarken komşu masadakiler hâlâ onları konuşuyorlardı:

"— Herif arkadaşına doğru uzanıp bizden bahsederken, duymak isterdim birader!"

Sportmen

İngiltere ağır siklet boks şampiyonu ile Kübalı zenci şampiyonun maçı var, dediler. Aylardanberi dedikodusu yapılan ve boks âlemince pek merakla beklenen bir müsabaka imiş bu.

— Gider misiniz? diye sordukları zaman, doğrusu boksa merakımdan değil. İngiliz sportmenliği ile hayli yakından temasa gelebileceğimi düşündüğümden hevesli göründüm.

Maç gece olacaktı. Havanın hayli soğuk ve yağışlı oluşunun ehemmiyeti yoktu; nihayet Amerikada, hattâ bizde olduğu gibi, elbette kapalı bir salonu projektörlerle nurlandırırlar ve binlerce meraklıyı sığdırabilirlerdi.

Yabancı, İngilterede İngiliz mantığından ayrılıp da kendi mantığı ile düşünmeye başladı mı, yaya kaldı demektir. Nitekim işte, projektörler, smokingli, centilmenler, tuvaletli Ladyler, kapalı sıcak salon, televizyon, sinema hülyaları içinde kalıp buz gibi yağmurda başka türlü bir organizasyon tasavvur dahi edemiyen bizler, İngiliz mantığından dehşetli bir tokat yedik ve kendimizi bir futbol stadının çimenleri üstüne sıralanmış iskemlelerde buluverdik! Gerçi gene projektörler, sinema makinaları ,Ladyler, centilmenler doluydu ama, tepemizde de iliklerimize insafsızca su gönderen, delik, simsiyah, bir gök parçası vardı.

Ve orada o akşam, İngilizlerin yalnız sportmenliklerini, sabırlarını, tahammüllerini değil, niçin az konuştuklarını ve umumî hayatlarında nasıl o kadar soğukkanlı kalabildiklerini anlar gibi oldum. İngiliz milleti, bütün taşkınlıklarını, ruhunu kaplıyan bütün heyecan ve helecan dalgalarını sağlam bir kanaldan bol bol akıtıyor ve bu sayede günlük hayatına döndüğü zaman, her türlü taşkınlıklardan sıyrılmış, sâkin bir hüviyet alabiliyor sanıyorum.

Bu kanal, yalnız spor sahasıdır. Sanki görünmez bir kuvvet İngilizlere: "— Bağırıp, çağırmak, Tıpkı bir Akdeniz milleti gibi hattâ tepinip haykırmak ancak spor alanında olacak" demiş ve hepsi

bu sesin sihirli kudretine kapılıp böyle oluvermiş-ler.

İngiliz ruhunda zaman zaman taşıp coşmak ihtiyacını bir ufunet farzediniz, spor heyecanı, bu ufunete saplanan keskin bir neşter gibi yaygaradan coşup köpürmeye kadar ne varsa alıp götürüyor ve o ruh, tekrar klâsik sükûneti içinde, biraz mağmum ve mağrur ama daima ağır başlı ve sessiz, evine, işine dönüyor!

Asıl müsabakadan evvel, birbiri peşi sıra yapılan küçük maçlardan daha enteresanı, İngiliz seyircisini tetkik etmekti. Biz üç arkadaş, ıslanan kunduralarımızdan işleyen rutubeti azaltmak için ayaklarımızı önümüzdeki iskemlelerin kenarlarına dayamağa çalışıp birbirimize koyunlar gibi sokulurken, önümüzde ve etrafımızdaki İngilizler, durmaksızın bağırıyorlar, musabıkları teşçi ediyorlar ve ceplerinden çıkardıkları yassı wisky şişelerini arada bir dikip birbirlerine jambonlar ikram ediyorlardı. Onlar için sanki yağan yağmur değil, baharda çiçek açmış şeftali dallarından dökülen pembe yapraklardı ve esen rüzgâr değil de sevgili nefesi!...

Bir gece kulübünde, şarabını yanlış bardağa dökseler hırsından pancara dönen İngilizle, burada arkadaşının ağzını dayadığı wisky şişesini dudaklarına hiç çekinmeksizin değdiren İngiliz, aynı kimselerdi. Ama o, burada böyle olduğu içindir ki, gece kulübünde veya evinde öyle idi.

* * *

Andrê Maurois : "— Bir İngilizi dövüştürmek için düşmanının kötü sporcu olduğunu söyleyiniz, yeter" der

Ingilterede sportmenlik, ne kulüpçülüktür, hattâ ne de milliyetçilik. Kim iyi sporcu ise, İngiliz seyircisi onu alkışlar, kim muvaffak olamıyorsa, onu hırpalar.

İngilizler için spor, bedenlerin müşterek dini.

Nitekim o akşam, kendi ağır siklet şampiyon-

larını ringe çıkar çıkmaz çılgınca teşçi ettiler, fakat bir iki dakika sonra Kübalı zenci daha üstün dövüşmeye başlayınca, bütün stadyum sanki Kübadan sureti mahsusada gelmiş halkla dolmuş gibiydi. Herkes onun tarafından oldu ve üçüncü ravundda İngiliz şampiyonu oyun dışı olurken, zaferi kazanan sanki gene Ingiltere imiş gibi çılgınca koparılmış bir alkış demeti Kübalının başı ucunda âdeta dakikalarca asıldı kaldı.

Aslında zaferi kazanan ne İngilteredir ne de Küba. Zaferi kazanan iyi sporcu, muvaffak sporcudur. Ve İngiliz sportmeni için bu, gene kendi zaferi demektir.

Aynı hâli, muhtelif sayahatlerimde gıdebildiğim futbol maçlarında da gördüm ve her defasında stadyumlardan beni yoran ve üzen düşüncelere dalıp ayrıldım: Türk millî takımı bu İngilterede saha ortasında dövüşmüştür. Ve benim Türkiyemde bir kulübün taraftarları kazandıkları bir müsabakanın sonunda rakip kulübün binasına koşup camlarını çerçevelerini indirmişlerdir.

Her şey Majestenin

Yemyeşil bir park. Köşesinde bir levha:

— Kraliçenin parkı.

Nehirde veya gölde zarif boyunlarının sudaki akislerini seyrede seyrede süzülen bembeyaz kuğular. Ve sahilde bir levha:

— Kraliçenin kuğularına yiyecek atmamanız rica olunur.

Kapı mı? Kraliçenin. Orman mı? Kraliçenin. Dağ, taş, otel, istasyon binası, hep Kraliçenin!..

İkinci Cihan Harbinden sonra Londraya ilk defa giden İstanbullu bir genç, bir pazar sabahı kitabını alıp Hyde Park'ın sâkin bir köşesine çekilir ve çimenler üzerine uzanıp okumağa başlar. Biraz

sonra şeytan dürtmüş çocuğu, başını kaldırınca bir de ne görsün, ilerde bir levha var:

— Kralın köşesi!..

Biçare, kendini Çankayanın bahçesine, yahut Floryanın resmî köşelerine girmiş gibi hissedip, terden sırıl sıklam, korkudan yüreği gümbürdiyerek, dışarı vücudunu dar atar.

Elbette birkaç gün sonra, bütün bu levhaların, adanmaların, ihsanların, birer göstermelik olduğunu ve İngilizlerin Kral hanedanına karşı besledikleri saygı ve sevgiden başka hiçbir mânâsı olamıyacağını anlamıştır ama, bir şarklı teri boşandırmış bir şarklı korkusuna düşmüş ya, siz ona bakın

Demokrasi, İngilterede, sırmalar içinde, elmaslar, taçlar ve kürkler içindedir. Ama bütün bu süsü ve elvanı, bayram çocukları gibi cicileri var desinler diye kullanıyor. Özü, o halk hâkimiyeti olarak hulâsa edilen özü, belki de her memlekettekinden daha sağlam ve temiz olarak durmaktadır.

En muharip bir ordunun bayram günü grand üniformasına bakıp harp edemiyeceğini düşünebilir misiniz?.. Saltanat, İngiliz demokrasisinin grand üniforması... İş başa düştü mü, tutamazsınız onu. Hyde Park kürsülerindeki hatiplerin gönlüne kurulup, bülbül gibi öter. Ve bir defa doğru olduğuna inandı mı, bütün muharebeler boyunca vatanının başında âdeta ikinci bir vatan kesilen Churchill'i bile koltuğundan fırlatır atar.

Hâkimiyet yalnız bende olacak, yalnız benim dediğim olacak der. Ama hem bunu söyler hem de öbür yandan tutar muhalefete de:

"— Kraliçenin muhalefeti" adını takıverir.

Hanedanı bir baş belâsı olmaktan çıkarıp bir serpuş süsü hâline getirdikten sonra, herşeyi ona nezretmişsin, ne kaybedersin? Ne çıkar bundan?

Macar Zilahy'nin mitolojiden mülhem bir hikâyesi var. Kritias nâmında Atinalı bir kahraman günün birinde tanrıların lûtfuna uğrayarak, ne yap-

sa kuvvetinden birşey kaybetmez, ne kadar ihtiyarlasa cesaretinden bir parça bırakmaz olur.

İngiliz demokrasisi de Kritiasın sihrine kavuşmuş bir kere. Başında elmaslı taç, altında kakmalı taht, sırtında sırmalı libaslar; ama gene de halk o!. Gene de milletin gönlünde o yatıyor.

Hanedan ki, İngiliz milletinin alışkanlığından ibarettir, bu itiyadın muhafazası uğruna binbir kayıt ve şart altında, aşklarından en masûm eğlencelerine kadar pek çok fedakârlıkları su içer gibi kabullenen bir feragat sülâlesidir elbette. Ve her İngiliz, sevki tabiisiyle bunu kavradığı içindir ki, o saltanata iliklerine kadar saygı duyar. Onu avutmak için herşeyini onun malıymış gibi göstermeğe bilhassa çalışır. Mensuplarından herhangi birini görmek için saatlerce yağmurda, karda dikilir ve gördüğü zaman da avuçları patlayıncaya kadar alkışlar.

Tıpkı bizim için, piyes ezberleyip, makiyajlar yapan ve sahnede muvaffak olabilmek uğruna saatlerce didinen, tiyatro sanatkârlarını alkışlamamız gibi.

Bir mukayese

Bir mukayese yapmaktan kendi kendimi alamıyorum :

1953 de Amerikaya dâvet edilmiştim. Oraya da Amerikan hükûmetinin dâvetlisi olarak gidiyorduk. İstanbuldaki Amerikan konsoloshanesinde - ayaklarımız hariç - iki elimizde ne kadar parmak varsa hepsinin izlerini aldılar ve "dilenciiik gibi bir suihâli" miz olmadığına dair polisten getirtilen resmî bir vesikayı da bu evrak tomarına iliştirdikten sonra, komünist olmadığımıza dair bir de güzel yemin etmemizi istiyerek, bizi âdeta karga - tulumba Sam Amcanın ülkesine sevkettiler.

Bu, Amerikan dâveti ve başı böyle olduğu gibi, sonu da böyle. New-York gümrüğünden traştan sonra kullandığım Yardley talkını geçirinceye kadar döktüğüm teri ben bilirim. Ve dönüşte İmigration Büro'daki memurların âdeta ısırmalarından nasıl kurtulduğumu New-York Haberler Müdürü Nuri Eren dostum da benim kadar bilir.

Şimdi bir de şu İngiliz dâvetine bakınız ve o Sam Amcanın, kalbur üstü ne kadar adamı varsa, bir İngiliz gibi görünmek ve davranmak için giriştikleri gayrette ne derece muvaffak olabildiklerini ve olabileceklerini gene siz kestiriniz

İngiltere sefareti basın direktörü evvelâ matbaanızda sizi ziyaret eder.

— Efendim der, İngiltere hükümeti filân ayın filân gününde başlayıp, şu tarihe kadar devam edecek bir İngiltere seyahati için sizi dâvet etmeyi düşünmüştür. Heyette şunlar var. İşiniz, vaktiniz müsait midir? Kabul ederseniz müteşekkir oluruz.

Diyelim ki, kabul ettiniz. On gün sonra İngiliz sefirinden resmî bir dâvet mektubu alacak ve bir hafta sonra da "Central office of İmformation" tarafından tanzim edilen bir ön program üzerinde görüşmek üzere gene bir ziyaretçiyi kabul edeceksiniz demektir. Bu arada ilâve olarak görmek ve tanımak istediklerinizi sizden sonra ve dikkatle not alırlar.

Bu da bitti mi, iki üç gün sonra, İngiltereye dair umumî malûmat alabileceğiniz bir yığın kitap ve broşür emrinize verilir. Ve nihayet hareketten bir gece evvel, İngiliz sefiri sizin serefinize sefaret binasında ya bir yemek, yahut bir kokteyl parti vererek, heyete iyi yolculuklar diler. Ertesi sabah hava alanında da sefarete mensup iki zatın sizi uğurlamağa geleceği muhakkaktır.

Ve uçağa bindiniz mi, güler yüzlü Hostes'in ilk işi heyetin önünde reverans yaparak:

"— Kumpanyamız sizi ağırlamakla şeref duyar,

şirketimizin misafirisiniz emirlerinizi bekliyoruz" demek olur.

Londranın yeni yapılan cidden güzel hava garına girdiğimiz zaman, bu sefer 1951 dekinden de fazla hayret ettim.

İngiliz hariciyesinden bir memur, Central office'den başka bir temsilci, ve bize mihmandar olarak tayin edilen İngiliz hariciyecisi oradaydılar. Pasaport muamelemizden, gümrük işlerimize kadar her formalite ile sadece kendileri uğraştılar.

Şevket Rado ile birlikte iki yıl evvel New-York hava alanında öksüzler gibi birbirimize şaşkın bakarak, eşyalarımızı taşıtacak zenci arayışımızı ve beyhude yere karşılayıcı gözlediğimizi hatırlayıp içim burkuldu.

Kibarlık para ile olabilseydi, Sam Amcanın nezaketine herhalde Şair Nedimin sevgilisi bile yetişemezdi.

* * *

Resmî heyetler, İngilteredeki ikametleri sırasında program mucibi gidecekleri yerlere, daima Bakanların veya yüksek İngiliz memurlarının resmî arabaları ile giderler. Bazan sabah çıkıp akşam geç vakit dönüyorsunuz ve bu çok defa günlerce sürüyor. Bu esnada Bakan ne yapar? Merak etmeyin sordum bunu, aldığım cevap da şu:

— İşi çok acele ise taksiye binebilir, değilse kendisi bilir, dediler.

İngilterede devletin resmî otomobillerini kullananlar, makam arabalarından ayrılmayı, makamdan ayrılmak kadar ehemmiyetli saymıyorlar nedense?

Daha garibi ilk seyahatimizde olmuştu. Bizi Ascot yarışlarına götüreceklerdi. Programa göre, yarış sahasına bir kaç mil kala bir yerde duruyor ve resmî arabalardan inerek, taksilere binip yolumuza devam ediyorduk. Buna niçin lüzum görüldüğünü

sorduğumuz zaman, aldığımız cevap ise bilhassa Türkiyedeki hemen bütün resmî kulaklara küpe olmalıdır.

— Yarış yerindeki otoparkta resmî arabaları gören İngilizler, bir Türk heyetinin geldiğini elbette bilemezler. Zannederler ki, Bakanlar resmî arabalarını eğlence yerlerine gitmek için kullanıyorlar. Buna meydan vermemek düşüncesiyle sizi böyle bir zahmete sokuyoruz!..

Hikâye gibi..

Bazı şahsî işleri yüzünden Mister John Trewin, o Cumartesi gününü Londradaki evinde yanılamak zorunda kalmıştı. Yazı masasından kalktığı zaman saat 12 yi geçiyordu.

Mister Trewin yorgun gözlerini uğuşturarak, karısının oturduğu mavi salona geçti. Mrs, Trewin gri saçlarına pek yakışan etekleri pilili siyah bir elbise giymişti. Elinde bir türlü bitiremediği, George Orwell'in 1984 adlı kitabı vardı. Yumuşacık halı kocasının ayak sesini duyulmaz hale getirdiği halde, Mrs. Trewin eşinin geldiğini hissedip başını kaldırdı:

— Hello! John. Yorgun görünüyorsun.

— Hayır iyiyim Linda. Doğrusu benim için hafta sonunu burada heder etmene üzüldüm. Yemeği yer yemez artık çıkalım, ne dersin?

Mrs. Linda Trewin kibar kibar gülümsedi:

— Sen bilirsin John. Bana kalırsa Brighton'dan vazgeçip, daha yakın bir yere gitmeliyiz, meselâ Meydın Hed'e ne dersin?

— Fevkalâde bir fikir, şimdi otele telefon edip yer ayırtacağım. Ümid ederim ki, geç kalmadık.

Cümlesini tamamlar tamamlamaz John Trewin yerinden kalktı ve sanki az evvel geç kalmaktan bahseden o değilmiş gibi, ağır ağır telefona doğru

yürüdü. Çünkü biliyorsunuz Mister Trewin bir centilmendir, bir İngiliz centilmeni ise hiçbir zaman, ölçüsünü aşmaz, telâş göstermez. Şayet bizler harp içinde Mister Trewin ve onun gibilerin Londradaki yaşayışlarını görebilseydik, bombardımanların dahi bu ölçüyü ve tempoyu bozmadığına elbette şahit olacaktık. Nitekim bir akşam üzeri, tam Tarafalgar Square'i aştığı zaman canavar düdüklerinin canhıraş feryadını işitmiş ve biraz sonra müthiş bir hava hücumunun sarstığı kaldırımlar üzerinde yürüyemez hâle gelmişti. O tarihte Mr. Trewin benzin tahdidi yüzünden otomobilini de bırakmak zorunda kalmıştı. Evine otobüsle gidecekti. En yakın otobüs durağına kadar gene ağır ağır yürüdü ve hemen oracıktaki sığınağa gene telâşsızca girdi. Bombardımanın bittiğini ilân eden düdükler çaldığı zaman, İngilizler sığınaktan gene girdikleri gibi telâşsızca çıktılar ve herbiri gideceği istikamete göre otobüs duraklarında kuyruk kuyruk dizilmeğe başladılar.

Mister Trewin bütün harp içinde bilhassa o günü unutamaz. Otobüs gelip de ancak kuyruğun dörtte birini aldığı zaman, en önde kalan bir genç - ki John Trewin onun hemen arakasındaydı - biletçiye fena halde bağırmıştı. John Trewin ölüm korkusunun bir centilmeni bu hâle düşürmesi karşısında adama bilhassa değmemeğe çalışarak arkada hayretler içinde dikiliyordu. Tuhaf şey, aynı genç bu sefer de John Trewin'e dönerek, evet takdim edilmediği halde, John Trewin'e dönerek, konuşmak nezaketsizliğinde bulunmasın mı? Ama John Trewin sonraları bu hâdiseyi hatırladığı zaman hep kendi kendine:

"— İyi ki, öyle yaptı da bu adamın bir yabancı olduğunu anladım. Yoksa bir İngilizin bu hâle düşmesi doğrusu tahammül edilir şey değil" diye mırıldanmıştır.

Ne ise gelelim hikâyemize: İşte bu aynı John

Trewin o gün de Meydın Hed'deki bir otele telefon ediyordu. Numaratörü ağır ağır çevirdi, oteli buldu ve kendini tanıttıktan sonra o gece ve ertesi gece için bir oda istedi. Telefonun öbür ucundaki ses biraz sonra :

Müteessirim Sir diyordu. Çift odamız yok.

Bir cumartesi gününü kendi işi yüzünden karısına yarı yarıya zehir etmiş bir centilmen olarak Mister Trewin doğrusu çok müşkül vaziyette kalmıştı. Ama o bu yaşa kadar tek yataklı bir odada karısıyla birlikte asla yatmamıştı. Ne kadar aziz bir varlık olursa olsun, daracık bir yatakta sabaha kadar birbirine değerek uyumak! Aman Allahım Mister John Trewin'in beyaz poplin göleğini şimdiden ter kaplamağa başlamıştı bile. Hafif bir sesle:

— Bir dakika, dedikten sonra, reseptörü masaya bırakarak karısının yanına döndü:

— Tek yataklı bir oda varmış, ne dersin Linda?

Mrs. Trewin kitabından tekrar başını kaldırdı ve hayretle kocasına baktı:

— Biliyorsun ki beraber gideceğiz John. Tek oda hangimizin olacak?

John Trewin, hafifçe:

— Haklısın, affedersin! dedikten sonra, tekrar telefona döndü ve odayı istemediğini, gelirlerse akşam evlerine dönmek niyetinde olduklarını söyledi. Salondan mükâlemeyi duymuş olan Linda Trewin, kocasına :

— İyi yaptın John dedi. Yemek yer yemez hemen çıkar, çayı orada alırız.

Ve yemekten sonra arabalarına binip hemen yola koyuldular. Fakat aksilik o gün Trewin ailesine musallattı. Londradan çıkar çıkmaz arabaya müthiş bir sür'at veren şoför James bir virajı dönerken lâstiğin patlamasına mâni olamadı. Allahtan çok yakınlarında bir benzin istasyonu vardı. John Trewin şoförüne hiçbir şey söylemeden arabadan indi, Karısının inmesine de yardım etti ve

beraberce benzin istasyonundaki kahveye girdiler.

Tam bir saat. James ve benzincideki yardımcı çocuklar, boydan boya yırtılan lâstiği tâmir edinceye ve kauçukları aşınan bir amartisörü de düzeltinceye kadar, Mr. ve Mrs. Trewin orada kaldılar.

Ve böylece yola düzülüp Meydın Hed'deki güzel otele vardıkları zaman saat 6 yı geçiyordu.

Çay salonuna girer girmez, Mister Trewin etrafta garson aradı. Sağa sola bakındı masanın üzerindeki mecmuaları karıştırdı. Salon hemen hemen boş gibiydi. Yalnız dipteki loş masada birkaç centilmen oturmaktaydı ve hallerinden onların da garson beklediği anlaşılıyordu.

Nihayet onbeş dakika sonra bir garson göründü. John Trewin saat beş çayını alamamış her İngilizin susamışlığı ile:

— Lûtfen çay dedi.

Aynı anda başka bir garson da diğer masadaki centilmenlerin ısrarı üzerine oraya yürümüştü. Ve Mister Trewin o masada kopan bir gürültü yüzünden kendisine hizmete gelen garsonun dediklerini duyamamıştı doğrusu. Halbuki garson kendisine bir tevkif emri verir gibi:

— Çay için çok geç, içki için de çok erken Sir. Ancak kahve verebilirim diyordu.

John Trewin bir İngiliz centilmeninin usulleri bozmak değil, onlara ancak uymak zorunda olduğunu belki herkesten iyi bilirdi. Garsonla karşılıklı özür dileştiler. Ve karısının teklifi üzerine gitmek, Londradaki evlerine dönmek üzere kalktılar. Fakat hayır, Mister Trewin de karısı da yerlerinden kalktıkları halde dışarı çıkmıyorlar, sadece hayretler içinde dipteki loş masaya bakıyorlardı. Zira oradaki centilmenler garsona niçin çay getiremiyeceğini soruyorlar ve bu usulün saçmalığını iddia ediyorlardı.

Mister Trewin karısına usulca:

— Terbiye gittikçe bozuluyor Linda dedi. Bir

gün gelecek İngiliz nezaketini aramak için heyeti seferiye tertiplemek zorunda kalacağız. Ve onu kolundan tutarak dışarı doğru sürükledi. Ama tam eşiği aşıyorlardı ki, bir ses, hâtiften gelir gibi, kurtarıcı ve gönül ferahlatıcı yabancı bir ses ikisinin de ruhlarına çöken kasveti dağıttı, münakaşalı masadaki centilmenlerden biri, Türkçe olarak arkadaşlarına :

— Amma tuhaf memleket! diyordu, istediğin anda çay içemezsin, içki istiyemezsin. Sonra da hürriyetin vatanı! Ah! sevsinler böyle hürriyeti!.. Üstelik bu herifler terbiyesiz birader.

Mister Trewin bittabi bu sözlerin mânâsını anlamadı ama, tıpkı harp içinde, Tarafalgar Square'deki otobüs durağında olduğu gibi, gülümsedi ve karısıyla aynı anda :

— Çok şükür, yabancı imişler! Demekten kendini alamadı.

Çimen, tuz ve gürültü

Adalarda çam, yahut kadın başında saç ne ise, İngilterede çimen de o. Bir iklim ki, ne yazın ortasında ne kışın ayazında, Britanya adasının topuklarından boynuna kadar çektiği bu yeşil örtüyü kurutamaz.

İngiliz çimi, İngiliz nezaketinden çok daha evvel hatırlanmalı. İngiliz milleti içinde, o nezaketten nasip almamışlar var ama, İngiliz toprağında çimensiz parça yok.

Yeşili de başka bir yeşil. Devamlı rutubetin parlatıp dalgalandırdığı, sevinç yaşıyla ıslanmış yeşil gözlerin yeşili..

Ama dışarda çimeni hiç soldurmıyacak kadar sere serpe dolaşan bu rutubet, içerde, meselâ sofra tuzunun yanına dahi uğrıyamaz. Bir pencerenin bir

karış dışındaki çimen sırılsıklam, bir karış içindeki tuzluk sahra kumu gibi kupkuru:..

Türk sofrasındaki tuzluk ki, bir nevi barometredir; silktiğiniz zaman akmıyorsa havanın rutubetli olduğunu, yağmur yağacağını anlarsınız; aynı ölçüyü İngilterede ele aldınız mı, dışarda daima kızgın güneş olması lâzım.

Bizi Farnborough'daki hava gösterilerine ve havacılık sergisine götürmeğe gelen İngiliz dostlara az daha :

— Bırakınız o dev teknik gösterilerini de, bize şu tuzlarınızı nasıl daima kupkuru tutabiliyorsunuz onu gösterin, onu anlatın diyecektim.

* * *

İngiliz tekniği, havacılık alanında neler yapmışsa, dört saatten fazla süren bir gösteri esnasında, binlerce davetli ve meraklının gözleri önüne serildi. Heronlar, Deltalar, tepkililer, tepkisizler, jetler, yolcu uçakları, helikopterler, avcılar, bombacılar... Yüreklerimizi gümbürdeterek gökleri çizdiler, yırttılar ve sonra sanki o yaygaraları koparan kendileri değilmiş gibi sessiz sadasız sıralarına girdiler.

Yerde yüksek sesle konuşmayı en büyük ayıp hâline getiren İngiliz milleti, gökte öyle gürültücü ki, kendi âdetlerinden hırsını alıyor sanırsınız!

Gösteriler esnasında filmimizi çeken nüktedan İngiliz operatör, her uçuşta kulaklarımızı tıkamamız üzerine:

— İngilterede bağırmak, diyordu, tepkili uçaklarla Hyde Park hatiplerinin hakkıdır.

Ve başka bir gün aynı bahsi görüştüğüm bir İngiliz hariciyecisi şu fıkrayı anlattı:

Londranın her tarafına yayılmış meşhur sessizler kulübünün yeni bir üyesi gene böyle bir hava gösterisinde uçakların tahammülfersâ gürültüleri karşısında :

— Aman demiş, beni burada görmesinler kulüp-

ten çıkarırlar. Kim acaba şu gök gürültüsünü andıran uçağın pilotu?

Yanındaki arkadaşı kulağına eğilip cevap vermiş:

— Hiç telâş etme, sizin kulübün reisi!..

* * *

Fakat bu gürültü bahsinde en güzel İngiliz fıkrası bence şudur:

Yabancı bir misafir üye İngiliz kulüplerinden birinde yüksek sesle konuşur, herkese birşeyler sorar, içeri girer dışarı çıkar...

Nihayet salondakilerden biri dayanamayıp kalkmış :

— Affedersiniz birşey mi istiyorsunuz? Bir müşkülünüz mü var?

— Evet demiş adam, tuvalete gideceğim bulamıyorum, kimse de birşey söylemiyor.

— Kolay der, beriki, ben size târif edeyim, şu koridoru geçiniz, sağa sapınız karşınıza bir kapı gelir üzerinde "centilmenlere mahsustur" yazar ama siz aldırmayın ve girin!

Gürültü, İngiliz göklerinde ve Hyde Park kürsülerindedir diyen adamın elbette hakkı vardı. İngiliz gece kulüplerinde bile, yanınızdaki masada ne konuşulduğunu zor duyarsınız. Ve her Türk, acaba İngiliz evinde radyo yok mudur? şüphesine düşebilir.

Böylesi de var !

Yabancı, şayet İngilterede her erkeğe "Centilmen" ve her kadına da "Leydi" denmesine bakıp, melekler içine düştüğüne inanırsa, günün birinde talihin tokadını, hem de şiddetle, yiyebilir.

Hattâ denebilir ki, umumî bir nezaket ve terbiye atmosferi, İngilterede kötülerin işini pek kolaylaştırıyor. Dürüst ve ince muameleye alışıveren

yabancı, her İngilize karşı boş bulunup açık verir. Kötü, memleketinin aslolan dürüstlük havasına dayanarak bu açıktan girer ve marifetini hemen gösterir.

Nitekim bir cumartesi öğleden sonra, biz iki Türk gazetecisi, her İngilizi dürüst saymak gibi bir açık verdik ve Londranın göbeğinde kanlarımızı kurutan bir aldatılışa uğradık.

Bir arkadaşı ziyaretten dönüyorduk. Otelde kalan dostlardan biri:

— Aman demişti, bugün her taraf kapalıdır. Belli olmaz gece 11 den sonra içeceğimiz tutar yahut araba ile gezintiye çıkarız, benim için bir şişe Wisky alır mısınız?

Yolumuzun üzerinde bir bar görüp, girdik. İçerisi hayli karanlıktı. Geniş bir tezgâhın etrafında iki ayyaş, çoktan faaliyete geçmişlerdi. Bermutad çıt çıkmıyordu. Tezgâhın gerisindeki barmene doğru ilerleyip, şişe ile Wisky satıp satmadıklarını sorduk.

— Satarız dedi. Ve büyük boy bir "White Horse" şişesini raftan alıp önümüze koydu:

— Buna ne dersiniz?

— Very good.

Fiatı söyledi, iki sterling'i çıkardık. Adam şişeyi hemen kapıp:

— Şimdi sarar getiririm dedi, ve bir müddet gözden kaybolduktan sonra bir alay kâğıda sarılmış şişeyi uzattı. Aldık ve çıktık. Beş altı adım ancak atmıştım ki, kâğıtların ıslandığını ve ellerimin su içinde kaldığını gördüm. Arkadaşıma gösterdim. Kâğıtları açtık ve gördük ki, şişede boydan boya geniş bir çatlak var. Ne yapılır, tabiî hemen geri dönüp bara girdik.

Abdi İpekçi bendan daha fazla sinirlenmişti. Bize şişeyi veren barmenin de yerinde yeller esiyordu. Biraz sonra şişko bir kadın geldi vaziyeti anlattık, o tuttu başka bir adamı çağırdı. Bu arada da

tezgâhın üstündeki Wisky sıza sıza yarıdan aşağıya inmişti bile. Tilki yüzlü adam :

— Ben menecerim Sir dedi. Herhalde şişeyi buradan çıktıktan sonra çarptınız. Biz sağlam verdik.

O anda ne oldu biliyor musunuz, tezgâhın üstünde, hamulesini ağır ağır cilâlı satha boşaltmakta olan şişe, çaaat! diye ortasından bölünüverdi!.. Bir İngilizin bu derece yalan söylemesine ve adam dolandırmasına, Wisky bile dayanamamıştı!..

Elimiz böğrümüzde, şişe kırığını adamın suratına giydirip giydirmemek tereddüdü içinde bir müddet birbirimize baktık ve belâlar okuyarak çıktık.

Bu Avrupanın veya şarkın herhangi bir köşesinde her zaman için rastlanabilir bir vak'adır şüphesiz. Ama İngilterede oldu mu, insanı şaşırtır ve sarsar.. İngilterenin farkı ve kuvveti de işte burada!.. Şarkta veya herhangi bir Akdeniz ülkesinde kandırıldınız mı, kendi ihtiyatsızlığınıza köpürür, kendi saflığınıza öfkelenirsiniz. İngilterede bir centilmen olarak hareket ettiğiniz halde, centilmen olmıyan bir İngilize rastlayışınızdaki talihsizlik suçludur. Ona küfredilir, ona kızılır.

Nitekim öfkeli öfkeli yürürken biraz ötedeki bir içkici dükkânına girip, yeniden bir şişe Wisky istedik. Abdi İpekçi dayanamayıp az evvel uğradığımız haksızlığı da anlattı. Ve o zaman gördük ki, İngilterede bir İngilizin yaptığı münasebetsizlik "bana, ne, her koyun kendi bacağından asılır" fehvasınca geçiştirilmez. Her İngiliz, diğerinin mes'uliyetini bir nebze de olsa taşır. Adam bize:

— Çok müteessirim centilmenler dedi. Bu gibi kenar köşe barlarda maalesef kötü insanlar çıkabiliyor. Ümid ederim ki, İngiliz değillerdir belki de.. Ama mâdem böyle bir haksızlığa uğramışsınız, size harpten sonra artık pek az bulunan bir şişe Wisky vereceğim ki, bundan daha iyisi yoktur ve diğerle-

rinden dört şiling pahalı olduğu halde, farkını almıyacağım. Kabul etmenizi rica ederim!..

İngilizlik, ne bir kanun maddesinin himayesinde, ne savcıların kanadı altında. İngilterede İngilizlik, her İngilizin himayesine verilmiş!..

Bir vak'a da Birminghamda oldu. Hasan Ali Yücel'e bir mağazada delik termos sürmüşler. Üstad, durumu otele dönüşünde farkedip bize anlatınca, yanımızdaki İngilizler :

— Vah.. vah! olmuş bir kere demediler.

Bir tanesi çıktı. Termosu aldı ve değiştirip arkamızdan Türkiyeye göndermek angaryasını da seve seve yüklendi.

Kötü İngiliz elbette var. Ama iyi İngilizin bütün varlığı sabunlu suya batırılmış sünger gibi, o kötüyü ve kötülüğü bir hamlede siliveriyor.

Şimal gezisinden Londraya dönerken, bizim için kapatılmış vagonun işgal edildiğini gördük. Pencerede "Reserved" kartı ve Türk gazetecilerine ayrıldığı yazılı olduğu halde bir papaz vagona girmiş ve kaykılıp oturmuştu. Kondöktör gidip vaziyeti anlattı. Ne tahmin edersiniz, nihayet bir centilmen, hem de ruhanî bir centilmen derhal özür diler ve kalkar değil mi? Hayır papaz efendi kılını bile kıpırdatmadı üstelik bize de kötü kötü bakıp başını çevirdi.

İşte bu da İngiliz! Ama hemen peşisıra bakınız ne geliyor: Kondöktör özür dileyerek bize başka bir vagon açarken, peronda dikilip vaziyeti takip eden bir İngiliz dostumuz içeri sarktı:

— Müteessirim, diyordu, bu adam herhalde okuyup yazmayı unutmuş bir papaz olacak. Bunlar, Allahın emirlerini dinlemekten, kul emirlerine pek aldırış etmez olmuşlardır. Kondöktör kendisini Londraya varır varmaz hemen şikâyet edecektir!.. İyi yolculuklar, lûtfen unutun bunu!..

Partisiz !

Belediye Reislerimizden biri vaktiyle Londraya gider. Kendisine Londra Belediyesinin faaliyeti hakkında izahat verilirken, bittabi bir Türk olduğu için hemen aklına gelmiş; Londra Belediye Reisine soruyor :

— Hangi partidensiniz?

Londralı meslekdaşı cevap verir:

— Hangi partiden olduğumu çoktan unuttum. Biz umumî hizmetlerde yalnız İngiliz milletinin emrinde olduğumuzu hatırlarız.

İngiliz çimini daima taze tutan rutubet gibi, İngiliz demokrasisini de verimli kılan ve sardığı devleti dimdik yapan bu!..

İlk gidişimde, hariciyenin verdiği bir kokteylde, Türklerle pek yakından ilgilenen ve bize parlak bir istikbali olduğu söylenen genç bir diplomata, hangi partiden olduğunu sormaya niyetlenmiştim. Uzun zaman İngilterede kalmış bir dostum hemen kulağıma eğilerek :

— Aman dedi, burada en büyük ayıp, bir adama hangi partiye mensup olduğunu sormaktır!

Hani Türkiye partizanlarını, toplayıp İngiltereye sevketseniz, üstüva hattına sokulmuş kutup ayısı gibi soluk soluğa can verirler!.. Bir iktidar ki, ne kendinden olmıyanı hırpalıyabilirsin; ne devlet hizmetlerini partine göre ayarlıyaiblirsin; ne zartı var ne zortu!.. Buna kim gönül verir?

İngiliz trafik polisi, günün birinde ters istikamette klâkson çalarak giden bir arabayı durdurur:

— Yanlış yoldan gidiyorsunuz, derhal geri dönünüz.

Şoför dışarı sarkarak, usulca arkadaki centilmeni işaretle :

— Bu Maliye Nazırı Winston Churchillin arabasıdır der. Parlâmentoya bütçeyi götürüyoruz, geç

kaldık, şu anda milletvekilleri toplandılar bekliyorlar.

Polis hemen Nâzıra donerek hürmetle selâmdadıktan sonra :

— Affedersiniz sir diyor, buna rağmen sizi bu yoldan çevirmek zorundayım. Parlâmentodaki centilmenler kendi yaptıkları bir nizamı bozmaktansa, beklemeyi elbette tercih ederler..

Churchill'in arabası geri dönmüş ve Nâzır, parlâmentoda bütçe müzakerelerinden evvel bu hâdiseyi anlatarak, polisin taltifini istemiştir!..

Belki münasebetsiz düşecek ama, bir teklifim var: Lûtfen araba vapuruna sırayı bozarak alınmadılar diye polis hırpalayan hattâ döven demokrasi kahramanlarını tam şu anda yâdeder misiniz?

* * *

Vaktiyle bir İngiliz mahkemesini takip etmiştim. Hâkim aykırı bir yere arabasını park ettiği halde polise itiraz eden bir adamı sorguya çekiyordu. Orta yaşlı, kocaman nasırlı elleri olan sarışın bir adamdı bu. Hâkime:

— Yalnız üç dakika durdum orada dedi. Mühim bir vesikayı partiye götürmem lâzımdı. Durduğum yer zabıtta da yazılı olduğu üzere tam Labour party'nin karşısıdır.

Hâkim tahta çekici masaya indirdikten sonra:

"— 15 şiling trafik kaidelerine riayet etmediğiniz için, 10 şiling polise itiraz ettiğiniz için 20 şiling de iktidar partisinden olmayı nizamların üstüne çıkmağa bir sebep saydığınız için ceza veriyorum; itiraz ederseniz cezanızı arttırır ve sizi hapsederim" dedi.

Evet, Labour Party o sırada İngilterede iktidarda idi!

İngiltere, ne Westminster abey'de, ne Buckingham sarayında, ne uçak sanayiinde, ne kumaşında.. İngiltere asıl o belediye reisinin, şu polisin ve hâkimin ruhunda!..

Bu defa bizi İngiliz harp kabinesinin toplantı salonuna götürdüler. Harbiye Nezaretinin alt katında, demir potrellerle kaplı son derece basık tavanlı taş mahzenlerdir bunlar. Harbin bütün kararları orada verilmiş. Churchill ile refikasının birer yatak odası, generallerin toplandığı bir harita odası ve dar bir koridorla bunlara bağlanan umumî toplantı salonu!.. Her iki yatak odasında da birer karyola ve komodinden başka eşya yok, ve her ikisinin büyüklüğü de İstanbul apartmanlarındaki hizmetçi odaları kadar...

Harp devamınca kim iktidarda idi? Churchill ve partisi. Halbuki en mahrem sırların kaynaştığı burada muhalefet lideri Başbakanın yanıbaşında çalışmıştır ve muhalefet ileri gelenleri harp kabinesi içtimalarına alınırken, bunun dışında kalan İngiliz kabinesi üyeleri :

— Vatan hainleri ile sırlar paylaşılıyor da biz harp kabinesine giremiyoruz! diye bağırmamışlardır!...

Türk demokrasisine ofis unundan mâmul kaç fırın ekmek yedirmeliyiz dersiniz?

Tarih

"— İngiliz milleti her bahriye neferini Amiral Nelson gibi görmek ister."

Londra'nın ortasında bir meydan: Trafalgar meydanı!. Ve bu meydanın ortasında da bir âbide: Nelson anıtı. Yukardaki cümle işte bu âbidenin üzerine yazılmış!

İki büyük kahraman, karada ve denizde, devrin fırtınası Bonapart'a İngiliz tarihinin en şarrakalı tokatlarını indirmişlerdir. İngiliz milleti, o devirden beri yetişen bütün nesillere sadece Wellington dükünün ve Amiral Nelson'un isimlerini değil,

duymak istedikleri anda, attıkları tokatların seslerini de veriyor.

Meselâ 1955 yılının Eylül ayında dokuz yaşında bir İngiliz çocuğu babasının eline yapışır ve Trafalgar meydanındaki âbidenin karşısına geçip sorar :

— Bu nedir baba?

— Amiral Nelson için dikilen âbide çocuğum. Amiral Nelson, pek büyük bir İngiliz kahramanıdır. Trafalgar muharebesinde düşmanlarımızı yendi.

Çocuk, o dayanılmaz tecessüsü içinde kıpır kıpır kaynaşarak, bir defa:

— Nasıl yendi baba? deyiverdi mi, tamam! İlk fırsatta baba oğul Waterloo garından trene binerler ve iki saatlik bir yolculuktan sonra Portsmouth'da inerler.

Portsmouth Amiral Nelson'a ait bütün hâtıraların olduğu gibi muhafaza edildiği, bir deniz üssüdür. Baba, çocuğunu doğru "Victory" gemisinin bulunduğu sahile sürükler.

— İşte Amiral Nelson Trafargar muharebesini bu gemide idare etti. Gel içeri girelim.

Gemiye çıkan daracık merdiveni tırmanırlar. Bir subay merdivenin başında, her ziyaretçiye olduğu gibi, onlara da selâm durur. Zira Victory, aynı zamanda şimdi Portsmouth deniz üssü kumandanının da Amirallik gemisidir.

Baba oğul bir ziyaretçi grubuna hemen katılırlar. Ve o anda tarih bütün takımı taklavatı ile dile gelir.

Çocuk güvertede bir plâka görür, daha ne olduğunu düşünür veya okumağa çalışırken, izahat yetişir :

— Amiral Nelson burada vuruldu. Sonra gemi doktoru ve subayları tarafından aşağıya taşındı.

— İşte şu gördüğünüz hamak büyük Amiralin uyuduğu yerdir. Şurada otururdu. İşte şu odada

kumandanları toplar muharebe harekâtını müzakere ederdi.

Kafileler, kadınlı, erkekli kafileler gemiyi karış karış dolaşırlar.

— İşte şurası mutbak!. Binlerce gemiciye burada yemek pişerdi. Şu topların topçuları silâhlarının başından asla ayrılmamışlardır. Şurada doktor çalışırdı. İşte tecrübe tüpleri, bisturileri, pensleri, makasları..

Ve en alt katta bütün tüyleri diken diken eden bir köşe. Nelson devrinin gemici fenerleriyle hafifçe aydınlanmış, etrafı halatlarla çevrili bir köşe. Bir fener, Nelson'un ölüm sahnesini canlandıran bir tabloyu aydınlatır ve bir plâka, Amiralin dostlarının ihtimamı içinde tarihe göçüşünün burada cereyan ettiğini bildirir.

Mini mini İngiliz yavrusunun babasının avuçlarında kaybolan eli sırılsıklam olmuştur bile. O artık 1955 Eylülünde değil, tam Trafalgar muharebesinin olduğu, tam Amiral Nelson'un vurulduğu günde ve saattedir.

Geminin yanaştırıldığı rıhtımın karşısındaki Nelson müzesinde, Trafalgar muharebesini öyle renkli tablolarla canlandırmışlardır ki, yalnız İngiliz çocukları değil, saçı sakalı ağarmış ziyaretçiler bile kendilerinden geçebilirler. Bir güverteden bütün muharebe safhasını seyredersiniz. Bulunduğunuz gemi "Victory" nin bir parçasını temsil eder, karşıda ışık oyunlariyle üç buutlu gibi görünen bir tablo yanarak batan bir Fransız gemisini canlandırır. Tarih mi sizin ayağınıza gelmiş, yoksa siz mi tarihe gitmişsiniz, bir an için şaşırır kalırsınız.

* * *

Şimdi artık siz hoca olunuz ve bu İngiliz çocuğuna Nelson'u sorunuz, Trafalgar muharebesini sorunuz. En az kim kadar biliyor bilir misiniz? Amiral Nelson kadar.

Hani İngiliz milleti her bahriye neferini Amiral Nelson gibi görüyor mu bilmem ama, her İngiliz çocuğu Amiral Nelson'u, kendisi kadar biliyor!... Bundan eminim. Nelson'u ve bütün tarihini... Sadece bilmek de değil, yaşıyor da...

Biz Türkler ki, ne çekmişsek, asıl, tarih kültürü olmıyanlardan çekmişizdir; bir memleketin taşını toprağını tarihî türkülerle ayaklanmış görünce, elbette heyecanlanıyoruz. Nitekim o gün "Victory"i gezerken, tüylerimiz diken diken ve göz pınarlarımız hemen taşmağa hazırdı.

Ve en sonunda bizi bir motöre bindirip, bütün deniz üssünü çepeçevre dolaştıran bir gezintiye çıkardıkları zaman, hiç bir şeye şaşmaz olmuştuk. Victory'yi bir tarihî taç gibi donanmasının başına oturtan bir milletin çocukları, Amiral Nelson'un verdiği meş'aleyi tahtanın ve yelkenin kucağından çıkarıp, çeliğin koynuna dikiyorlar!.. Bundan tabiî ne olabilir?.

"— Paşa.. Paşa.. Sen bu Devlet-i Âliye-i Osmaniyi tanıyamamışsın. Bu devlet isterse gemilerinin direklerini altından, yelkenlerini atlastan ve halatlarını ibrişimden yapar" diye haykıran Osmanlı veziri, hiç şüphesiz bundan daha da kudretli bir meş'ale tutuyordu ama, biz onu elden ele devredemedik. Bir intikal fasılası! Fakat araya ne uçurumlar sığıyor!...

Hapishane

Bir hapishane görmek istiyorum, dediğim zaman, Central office'in nâzik memurları hayretle gözlerini açtılar.

Central Office'in merkez binasında, program dışı görmek istediğimiz şeyleri tesbit etmek üzere toplanmıştık.

— Evet dedim, şayet mümkünse ben bir hapishane görmek istiyorum. Çünkü...

Doğrusu bir an için tereddüt etmedim değil, ama artık ok yaydan çıkmıştı, arkadaşlarımın gülümsiyen, İngilizlerin ise şaşkın nazarları arasında tamamladım :

— Çünkü ben de hapiste yattım. Bir mukayese yapmak istiyorum.

Bu defa gülme sırası İngilizlere gelmişti. Biı tanesi, iki üç cümle ile bizim macerayı arkadaşlarına anlattı. Diğerlerinin de bildikleri belliydi ama, hiç renk vermez görünmeye çalışıyorlardı. Yoksa Kraliçenin temsilcileri bir yabancıyı Britanyaya dâvet edecekler de, huyunu suyunu, hâlini mâzisini bilmiyecekler, olacak iş değildir bu.

Ofisin gezintiler şefi nihayet:

— Doğrusu dedi, size bu imkânı vermeyi çok isterdik, çalışacağız da. Ama İngilterede hapishaneleri gezmek çok güç, hattâ imkânsızdır. Maamafih..

— Evet dedim, maamafih...

Gülmesini koyvererek :

— Maamafih ille de girmek istiyorsanız bunun pek kolay yolları da vardır, onları deneyiniz. Meselâ gece vakti herhangi bir âbidenin tepesine çıkıp bağırmak kâfi! demez mi?

Anladım ki, ümit yok. İngilterede hürriyetin meltem gibi estiği her yere girip çıkabiliriz ama, hürriyetleri alınmışları, alâkalılardan başka kimse göremez. Bu, belki biraz da, "içeri" ile "dışarı" nın pek farklı oluşu neticesidir. Kimbilir diyorum kendi kendime, bu ölçülü biçili milletin hapishaneleri ne gösterilmesi zor şartlarla doludur. Onun için de gezdirmek istemezler.

Meğer yanılmışım. Benimle beraber, hapishane gezmekten ümidimi kesmemi söyliyen arkadaşlarım da yanılmışlar. Onbeş gün sonra otele gönderilen resmî bir dâvet mektubu, mihmandarımız Mr. Wyatt ile birlikte Londradaki «Wormwood Scrubs» Cezaevini ziyaret edebileceğimi bildiriyordu. Ve

ertesi sabah bir arabaya atlıyarak Wyatt dostumuzla birlikte hemen yola koyulduk.

* * *

Fakat bu bir hapishane mi? Çepçevre bir kaleyi andıran taş ve tuğla duvarlarına, tarassut kulelerine ve muazzam kapısına bakılırsa, dışardan evet!.. Ama içerden? kolayca evet diyemiyeceğim, zira üç saat kadar süren dolaşmam esnasında, zaman zaman leylî bir mektebe düştüğümü, bazan bir hastahaneye ve çok defa da bir fabrikaya geldiğimi zannetmekten kurtulamadım.

Mahkûmlarını ve mevkuflarını, her türlü insanî düşünceden mahrum bir infaz sisteminin(daha doğrusu sistemsizliğinin) elinde bırakarak, tahliye oldukları zaman, cemiyete sıkılmış yumruklarla karşı çıkan birer minkesir hâline sokan bütün geri memleketlerin cezacıları, infazcıları, hâkimleri, savcıları, Wormwood Scrubs'ı görmeye zorlanmalıdır.

Mahpusların, cemiyetin gözden ve gönülden çıkardığı birer "kayıp" olmaktan zok evvel, tekrar kazanmak için üzerinde işlemeğe kendini mecbur saydığı birer "kazazede" birer "hasta" birer "yaralı" olduğunu kitaplar ve nutuklar dışında, ben ilk defa burada gördüm.

Wormwood Shrubs 1874 de yapılmıştır. 81 yıllık bir mâzisi ve üç kısımda toplanan 960 mahkûmu var. Bazı mevkuflar da burada barındırılıyor.

Birinci kısım 16 ilâ 21 yaşında çocuklar için, ikinci kısımda yaşları 21 den yukarı olan ve ilk defa hapse girenler var. 3 üncü kısım ki, "merkez hapishane" sayılıyor, burada da üç seneden ebedî mahkûmiyete kadar muhtelif süreli mahpuslar var.

Mevkuflarla mahkûmların farkı oldukça fazla. Bir defa mevkuflar için, yarım litre şarap ve istedikleri kadar bira satın alabilmek ve dışarıdan istedikleri yemeği getirtmek hakkı tanınmıştır.

Sonra da bunların avukatları her istedikleri gün ve saatte kendileriyle konuşabilirler.

Mahkûmlar hapishanenin verdiği yemekle iktifa zorunda. Yemek ama, sizi temin ederim, ben leylî okudum, bizim mektepte de ancak bu kadar vardı. Üstelik burada verilen ekmeği, bugün İstanbulun hiçbir fırınından alamazsınız. Yemekhaneler o kadar aydınlık ve temiz ki, insanın gözleri etrafta frak'lı metrdotel arıyor âdeta. Her mahkûmun çatalı, bıçağı ayrı. Masalar muntazam ve cilâlı. Ve yemekler uçaklardaki gibi, plâstik tepsiler ve tabaklar içinde.

Farzediniz ki, adınız Dennison veya Michael da bir gün öfkenize kapılıp bir kaza yaptınız ve Wormwood Scrubs'a düştünüz. İlk sabahtan itibaren programınız şu:

7.15 de uyanacaksınız. Saat 8 e kadar spor, 8 de kahvaltı. 8.30 oldu mu, doğru atölyelere.. Saç fırçası, elbise fırçası mı yapmak istersiniz, buyurun o kısma! Tesviyecilik, yahut duvarcılık mı? Buyurun o bölüme. Posta için sepet yapan kısım var, ordu için çanta, pantalon, çadır, torba diken kısım var.

Öğleye kadar bir ustanın nezaretinde çalışılır. Yemek yendikten sonra, yarım saat serbest, ondan sonra ders. Hapishane kadrosundan beş gardiyan ve dışardan gelen 17 de diplomalı öğretmen, bütün mahkûmlara ders verirler.

Ders çeşitleri de şunlar: Tarih, fotoğrafçılık, sanat tarihi, matematik, drama, dünya siyaseti ve umumî dünya ahvali, coğrafya ve sosyoloji.

Her kısımda birer kantin ve kütüphane ve bunların dışında bir de bütün kısımlara ait muazzam bir umumî kütüphane.

Kitap raflarına göz gezdiriyorum. Mata Hari'den Graham Green'e ve Huxley'den ölüm hücresi yazarı Chesman'a kadar herşey var. Bir mahkûm hücresinin kapısını ittim: Tek kişilik bir karyola, baş ucunda bir komodin ve gece lâmbası, sekiz

on cilt kitap. Duvarda kendisi tarafından yapılmış iki suluboya tablo!..

Bütün binalar kaloriferle ısınıyor. Bahçelere mahkûmlar bakıyorlar. Basketbol, futbol ve kriket sahaları hep çimen...

Saatlerce beni gezdirmek için yorulan harikulâde kibar müdür bir demircili k atelyesinde beni takdim ediyor:

— Arkadaşım Türkiyeden geldi. O da vaktiyle sizin gibi hapiste idi.

Mahkûmların yüzleri aydınlandı. Demek hürriyete kavuşmak mümkün der gibi, gülerek beni seyrediyorlar. Bir tanesi henüz yaptığı bir İngiliz anahtarını bana vermesi için müdürüne uzatıyor. Teşekkür ederek alıyorum. Sultanahmet Cezaevinden çıkarken, marangoz İsmail de tevkif müzekkereme siyah bir çerçeve yapıp bana hediye etmişti. Birden onu hatırladım ve gözlerim doldu. İngiliz anahtarını yapan sevimli genç bizim İsmail'e ne k dar benziyordu.

Kısımdan kısma geçerken, müdür durmadan anlatıyor:

— Hepsinin mektupları sansür edilir. Muayyen ziyaret günleri dışında hiçbir ziyaretçi kabul edemezler ve her ziyaretçi ancak alâkadar olduğu mahpusu görebilir.

— Ya avukatlar?

— Davaları temyizde olanların avukatları tabiî serbesttir. Bunun dışında, mahkemeler tarafından tâyin edilmiş hâkimler gayri muayyen zamanlarda teftişe gelirler.

— Mahkûmların bir şikâyeti olursa?

— Bunu hâkimlere söylerler. Dahiliye Vekiline mektupla başvurabilirler, bir de kendi bölgelerinin milletvekillerine mektup yazabilirler. Bu mektupları sansür edemeyiz. Ve şikâyeti alanlar istedikleri anda hapishaneye gelir ve vaziyeti tetkik ederler.

Tam gitmeğe hazırlanırken, iki saattir kafama

çöreklenen bir suali nihayet soruyorum:

— Affedersiniz Sir, bir şey danışacağım, dışardaki hayat şartları sizin hapishanenizden daha kötü olan bir memleket tasavvur ediniz. Böyle bir yerde sizin sisteminizi aynen tatbike kalksalar, acaba bunun tam zıd neticeleri olmaz mı? mahkûmlar, daha rahat bir yerden çıkmak istemez, yahut dışardakiler buraya kavuşmak için, suçtan korkmazlar. Nedersiniz?

Samur rengi bıyıklarıyla bir müddet oynadıktan sonra cevap verdi:

— İlk nazarda böyle birşey düşünülebilir. Ama hapishane ne yapsanız, bir hürriyetsizlik esasına dayanır. Şayet bir millete hürriyetin tadı, hiçbir maddî rahatlıkla ölçülemiyecek kadar yakından ve aslına sadık olarak verilmişse, hapishaneye hangi konforu getirseniz, dışarı ile de ğişilmez. Doğrudan doğruya bir hürriyet aşkına ve terbiyesine bağlıdır bu problem. Nitekim burada da, dışarda olduklarından daha rahat şartlar bulmuş olanlar vardır. Ama biz onların dışarda noksan kalmış kültürlerini ve hürriyet bağlarını burada tamamlamağa çalışıyoruz ve böyle olduğu içindir ki, pek az mahkûm tahliye edildikten sonra yeni bir suçla karşımıza gelebiliyor.

Uzun parmaklı bakımlı elini uzattı:

— Sizi tanıdığıma memnun oldum. Umarım ki, istediğiniz gibi sizi gezdirebildik.

Uzanan eli kuvvetle sıkarken:

— Hepsine teşekkür ederim dedim, son sualime de lûtfen cevap veriniz ondan sonra goodby giyeceğim.

— Buyrun

— Kaç adet siyasî mahkûmunuz var?

Elimi bırakmadan, bir İngiliz için ne kadar gülmek kaabilse okadar gülüyor:

— İngilterede hiç siyasî mahkûm yoktur Sir. Goodby. Sizi tekrar görmekle memnun olacağım.

Birmingham

Mesaha ve nüfus kesafeti bakımından İngilterenin ikinci büyük şehri olan Birmingham, sanayi merkezi olarak Britanya şampiyonu!.. 51.147 dönüme yayılmış, bir buçuk milyon nüfus. Ve küçüklü büyüklü tezgâhlar da dahil, 10.000 sanayi yuvası!..

Birmigham, yalnız sanayide değil, çabuk gelişmekte de İngiltere birincisi. Elli yıl öncesine kadarr, 6-7 yüz bini geçemiyen nüfusu, yarım asırda tam bir misline çıktı. Bugün, 152 üyelik bir şehir meclisinin örnek çalışmaları ile durmaksızın ilerliyor ve parlâmentoya da 13 meb'us gönderiyor.

Birmingham Rusyada ve Chamberlain ailesi de Rus olsaydı, ismi bugün muhakkak. "Chamberlaingrad" idi. Zira bu dev sanayi şehri, geçen asır başından beri kaydettiği pek çok ilerlemeyi bu aileye borçludur. Joseph Chamberlain'in ve onu takiben gelen diğer Chamberlain'lerin belediye reisliği zamanında konulan sağlam esasları, Birminghamlılar daima hürmet ve minnetle yâdederler.

Birminghamda tarihe ait hiç bir iz de bulamazsınız. Ne burç, ne kale, ne duvar, ne anıt!.. Bu bakımdan da Birmingham'ın diğer İngiliz şehirlerinden farkı var. Orada maziyi düşünemezsiniz. Hâli görür, istikbali tasavvur edersiniz. Bütün tarihi boyunca da zaten böyle olmuş. Taa 16 ncı asırda İngilizler onun hakkında "— Çekiç sesleriyle dolu kalabalık bir şehir" hükmünü verip, enerjisiyle Birmingham'ı başbaşa bırakmışlar. Şimdi çekiç sesleri yerine motör uğultusu var ve 2000 mevcutlu üniversitesinin bir köşesinde hummalı atom çalışmaları, yarın aynı uğultunun yerine neyin geçeceğini pekâlâ gösteriyor.

Birmingham'a İngilterenin Detroit'i de dene-

bilir. Zira, sanayiinin hemen yüzde seksenini otomobil ve yedek parçası teşkil ediyor. Ama bu, ne olsa İngiliz Detroit'i. Centilmence yürür ve ötekinin akıl almaz sür'atine mukabil temkinli ve ağırdır.

Atlantiğin ötesindeki dakika, buraya geldi mi, saat olmuştur. Nitekim Detroit'deki meselâ Ford fabrikasının her 4.5 dakikada bir otomobil çıkarmasına karşılık, buradaki, meselâ Rover fabrikası, bir otomobili ancak 4.5 saatte yapıyor!

Sanayi şehirleri umumiyetle sevimsizdir. Fabrika bir şehri süslemez. Arı gibi durmadan çalışan bir kalabalık da, randıman düşünmekten yabancıya renkli manzaralar vermeyi hatırına dahi getiremez. Buna bir de kurşun gibi ve ikide birde delinen gri bir gök koydunuz mu, iklimden de medet umamazsınız.

Birmingham ilk nazarda bu dekorla çevrili. Ama İngilterenin gri gök'üne ve fabrika isine aldırmıyan o harikulâde yeşili yok mu? Birminghamda da nereyi boş bulmuşsa gelip yerleşmiş. Adeta bir tabak bu! patlıcan ezmesiyle dolu bir tabak ki, yeşil salatadan bir garnitürü orasına burasına öbek öbek yerleştirmişler! Salvator Dali, yolunu değiştirmeden önce Birmingham'ın bir tablosunu yapmağa kalksaydı, herhalde bir avuç gri'nin üç beş yerine bir iki fırça yeşil atar, bırakırdı.

Resmî istatistikler, şehirdeki eğlence parkı sayısını 188 olarak gösteriyor ama şehirde göze batan tek park Lickey Hills'tir. O kirli gri'yi yeşil ışıklarla tâdil eden asıl bu. Ve göz için onun yarattığı ferahlığı, gönül ve ruh için de, tam 5 tiyatro ile müzikhol ve bütün İngilterede meşhur bir senfoni orkestrası yapıyor. Shakespeare'in doğum yeri Stratford da Birmingham civarında olduğu için, Birminghamlılar bir "Shakespeare kütüphanesi"

kurmuşlar. 61 lisandan tam 34 bin cilt eser, burada Shakespeare'i anlatıyor!..

* * *

Birmingham şehir meclisinin hararetli bir celsesini takip ettik. Mevzu bütün medeniyetin baş belâsı trafikti. Birmingham belediyesinde işçi partisi biraz farkla ekseriyette. Ama muhafazakâr parti hâlâ Birminghamı kaza yapmamış. Parlâmentoya gönderdiği milletvekillerinin taleplerini de kimsenin geri çevirdiği yok. Gitmişken bir yardımımız olsun, şu usulü İngilizlere öğretelim de rahata ersinler diye düşünmüştüm ama, şehir meclisinde tenkidlerin ne kadar müsamaha ve anlayışla karşılandığını görünce cesaretim kırıldı. Bizim "makul demokrasi" mizi,, İngilizlerin anlamasına imkân yok! Nerede kaldı ki, tatbik edecekler.

Şehir meclisinde bir üye, belediye reisine hitaben:

— My Lord diyordu, bu pazar günü sizi ve Lady Mayor'u Victoria meydanında karşı kaldırıma geçmeğe çalışırken gördüm. Tam on dakika beklediniz. Bu şehrin trafiği işte bu haldedir. Raporda hâlâ düzelmekten bahsediliyor. Hayır my Lord hayır, biz her penny'nin sarf yerini araştırmağa ve vergilerimizin bizi trafik derdinden kurtarmak için ne yolda sarfe dildiğini, incelemeğe mecburuz!

Belediye reisi sükûnetle dinliyordu ve biz, pazar günü karısıyla şehirde yaya dolaşan bir belediye reisini hayretle ve ibretle seyrediyorduk.

Evet Birmingham bir otomobil şehriydi ama, belediye reisi de yaya idi!..

Bir çiftlik

MisterClyde Higgs 50-55 yaşlarında var. En az yaşı kadar da milyonu. Ve çiftliğinin hangi bö-

lümünde bir binek otomobili varsa, hepsinin üzerinde iki tane R mevcut.

İki "R" Rolls Royce demek. Rolls Royce ise, bizim paramızla 150-200 bin lira.

Stratford - on - Avon yakınındaki bir sayfiye otelinde Mr. Higgs ile buluşacağız. İngilterenin en mükemmel mekanize çiftliklerinden biri onunkidir dediler. Mr. Higgs bize çiftliğini gezdirecek.

Pek âşıkane bir korunun gizlediği otelin modern barına girdiğimiz zaman zengin çiftçi henüz gelmemişti. Fakat bölgenin ziraat şefi bizi bekliyordu. Hemen hepimizin eline birer kâğıt tutuşturdu; Mr. Higgs'in çiftliğine dair Türkçe mâlûmat. Bir yandan içkilerimizi içip, bir yandan da kâğıtlara göz gezdiriyoruz. Mister Higgs'in çiftliği onbin dönüm kadar. Yani bizim Adana ve havalisinde onun iki misli toprağa malik olanlar pek çok. Zaten çiftliğin yarısı muvakkat otlak ve muhtelif vâdeli mer'alar hâlinde kullanılıyor. Diğer yarısında buğdaydan Brüksel lâhanasına kadar her şey yetiştiriliyor. Hayvancılık olarak da, inek, domuz, hindi ve tavuk var.

Ömrümde ilk defa bir İngiliz çiftçisi göreceğim. Deri ceketli, uzun boylu, nasırın sertleştirdiği yaba gibi elleri ve yanık yüzü ile hayalime Amerikan filmlerinden çıkma iri bir tip gibi giriyor Mr. Higgs!.. İngilizceyi de ihtimal Yorkshire şivesiyle konuşur. "Yes" lerin "e" sini "a" ya benzeterek "H" ları hıçkırır gibi çıkararak...

Bardaki alçak koltuklardan birine yayılmış, bunları düşünüyordum ki, kapıdan, uzun boylu biraz şaşmanca fakat göbeksiz, saçları dökülmüş fakat yakışıklı, gözünde, çerçevesiz gözlükler ve sırtında fevkalâde zarif bir elbise olduğu halde bir centilmen girdi. Diplomata benziyor, memura, tacire, bakana milletvekiline benziyor, yalnız çiftçiye benzemiyordu. Halbuki çiftçi Mr. Higgs'in ta kendisiymiş.

Yemekte her mevzuda söz açıyor. Evvelâ mesleğini dillendirdi. Baktık ki, sâhiden çiftçi. Sonra, tiyatrodan, giyimden kuşamdan, pahalılıktan, Türkiyeden ve siyasetten söz açtı. Hele siyasetten bahsederken, gözleri pırıl pırıl. Çiftlik sahiplerinin poltika merakı, galiba İngilterede de almış yürümüş.

Bir arkadaş sordu:

— Politikaya intisap etmek tasavvurunda mısınız?

Gülüyor:

— Biz çiftçiler ektiğimizi biçmeye alışmışızdır. Politikada insan bazan başkalarının ektiklerini de biçmek zorunda kalır ki, burası zor.

Ziraat şefi tamamlıyor:

— Mr. Higgs İngilterenin en iyi çiftçisidir. Bu sahada yapacakları daha o kadar çok ki, politikada hiçbir zaman bu kadar faydalı olamaz.

Yemeği müteakip, Mr. Higgs iki "R" li arabasına, biz de emrimize verilen Humber'lara binerken bize refakat eden Central Office'nin mümessili:

— Akıllı adam dedi, politikanın lâfını edip içine girmiyor. Rollse Royce'a girdikten sonra politikaya geçmek İngilterede zordur.

İki arkadaş, arkada, birbirimize bakıp gülümsüyoruz: Bizdekinin tam tersi bu. Türkiyede lüks devlet arabası politikanın en câzip ökselerinden biri değil midir?

* * *

Amerikada New Jersey'de bir süthane gezmiştim. İnekler sıraları geldi mi, birbirlerinin arkasından, muazzam bir döner dairenin etrafına sıralanmış sağım hücrelerine giriyorlar ve otomatik âletler vasıtasıyla, hiç el değmeden, memelerinin bütün muhteviyatını boşaltıp gene sıra sıra çıkarıyorlardı. Amerikan tekniği, Mr. Higgs'in çiftliğinde ancak

onda bir nisbetinde var. Gerçi burada da el değmeden sağım yapılıyor ama, mer'anın hemen dibinde ve bir sundurma altında. Üstelik de ancak beşer inek!..

Bize izahat veren genç mütehassısa takılıyoruz:
— Hiç su katar mısınız?
Şakasından bile hoşlanmadı:
— Kat'iyyen!.. Sizde sütler sulu mudur?
Bu sefer biz alınmış gibi yarpıyoruz:
— Hayır!.. Yalnız bazan sular sütlü olur!
Ellerini ceplerine tıkıp uzun müddet düşündü, düşündü, hiç bir şey anlıyamadı.

* * *

M. Higgs'in enistesi çay içmek üzere gittiğimiz çiftlik köşkünün kapısında bizi kırk yıllık dost gibi karşılıyor. Kapının iki yanındaki duvar boyu kahkaha çiçekleriyle dolu. Adam Türkleri bozkırda yaşar sayıyor olmalı ki, yüzümüze gülen çiçekleri, bize görülmedik bir şey gibi anlatmağa başladı:
— Bunlar akşam kapanır, sabah gün ışığı ile beraber açarlar. Ne yazık ki, Türkiyeye kadar taşınması imkânsız!

Hepimizden öyle bir kahkaha boşandı ki, çiçekler bile şaşırdılar.
— Bizde diyoruz, bu çiçeğin yirmi rengi ve çeşidi vardır. Ne yazık ki, buraya kadar taşınması imkânsızdı!

Mr. Higgs'in kalkık fırça bıyıklı sempatik enişteşi sarsıldı. Elleri arkasında, önüne bakarak bacakları üzerinde bir müddet yaylandıktan sonra:

— Well.. Centilmen, buyurun içeri girelim, dedi.
Kapıdan girerken bir kahkaha çiçeğini okşadım. Sapında şöyle bir fıkırdadı ve mavi mavi gülmesine devam etti.

İpek tulum

Dört yıl evvel Leeds'de bir çelik fabrikasını gezmiştim. Üst katlardan birine çıkarken bindiğimiz asansörün kapısına asılmış bir levha dikkatimi çekmişti:

"— Dikkat mühimdir, işçilere talimat!. Hiçbir işçi asansörü kullanamaz. Alâkadar memurlar tarafından asansörde görülen herhangi bir işçiden, birinci yarım haftalık, müteakip seferlerde ise birer haftalık kesilecek ve derhal işine nihayet verilecektir.

İşçilerin, merdivenlerde durup konuşmaları ve bahçeye inerken koridorlarda şakalaşarak oyalanmaları yasaktır. Hiçbir işçi kendi iş yerinin giriş ve çıkış kapısından başka kapıları kullanamaz ve başka atelyelerde bulunamaz. Görülenlerden.."

O tarihte İşçi Partisi iktidarda idi ama gezdiğimiz fibrika henüz özel teşebbüsün malı bulunuyordu. Bizi gezdiren mühendis, levhayı dikkatle not etmemizi bir müddet sabırla seyrettikten sonra:

"— Fabrika sahiplerinin kararlarıdır bunlar. Ağır görünür ama, nihayet hepsi bir disiplin meselesidir. Buna mukabil işçiye temin edilen hakları duvarlara yazmak da âdet değildir." demişti.

Doğrusu bir fabrikanın idaresiyle işçileri arasındaki münasebeti bir tek levhaya bakarak hükme bağlıyacak kimse yoktu aramızda ama, gene de bir asansörün kullanılması karşısında bu kadar sert cezalar koyabilen bir "patron" gözümüze pek sevimli görünmemişti. Nitekim bir arkadaş dayanamayıp soruverdi:

— Devletleştirilen fabrikalarda da bu usuller devam ediyor mu?

Mühendis gülümsedi ve asansörün düğmesine basarken:

— Hayır dedi, zannetmiyorum. Ve böyle olduğu

içindir ki, bizim de aynı şiddetli usullere devam edebileceğimizi ümit etmiyorum."

Hissedilir bir suples çoktaan başlamıştı. Ve İşçi Partisi iktidarı, durmaksızın su veren bir hortum gibi, işçiye giydirilen bu sert kolalı patronaj tulumunu sulaya sulaya yumuşatmaya muvaffak oluyordu.

Muhafazakâr Parti bu sulama karşısında sertliğini arttırmamıştır. İnatlaşmamış, dikleşmemiştir. Bilâkis o yaygın süpies ona da geçti ve mücadeyi kazanıp tekrar iktidara geldiği zaman, o tulumu yeni baştan kolalı bir kazana sokup sertleştirmesine mâni oldu.

Bu, Muhafazakâr Partinin, yalnız devletleştirilen sanayi kollarını öylece bırakması demek değil, özel teşebbüsün işlettiği tesislerde dahi - tıpkı işçiler iktidarda imiş gibi - bir yumuşamayı artık kaçınılmaz kabul etmesi demektir.

Nitekim geçen yıl başka çelik tesislerini gezen arkadaşlarım, havanın değişmiş olduğunu söylüyorlardı. Asansörlerin dibinde, atelyelerde ve bahçelerde artık o sert tebliğler görünmez olmuştu.

* * *

Rover otomobil fabrikalarını gezerken, hep bunları düşünüyordum. Birden gezdiğimiz atelyenin sol tarafında müthiş bir gürültü koptu. Bütün işçiler hep birden Hurra!.. diye bağırışıyorlardı. Şaşırmıştık. Bizi gezdiren genç reklâm şefi de durmuş, gülerek vaziyeti seyrediyordu. Nihayet izahat verdi. Bir haftadır hasta olan bir işçi o sırada iş yerine dönmüş ve arkadaşları onun şerefine tezahürat yapıyorlarmış!

— Ama dedi dikkat ediniz, hiçbiri işini bırakmamıştır.

Tezgâhların yanından usulca süzülüp bütün duvarları ve kapıları gözden geçirmeğe başladım. Her yerde sadece yangına karşı ne yapılması lâzım

geldiğinin izahatı vardı. İşçilere karşı hiçbir sert tebliğ de göremedim.

Tulum öyle yumuşamıştı ki, ipekten mamul sanırdınız.

Bu, yüzde yüz iyi midir, kötü müdür, grevlerin artmasında bu "ipek tutlum" un rolü çok mudur az mıdır, bunları münakaşaya yetkili değilim. Yalnız görünüş bu, değişiklik bu: İşçi kaskatı tulum içinde değil artık. O kadar değil ki, Londradan Portsmouth'a, Birmingham'a, York'a giderken, tren güzergâhlarındaki bütün işçi evlerinin damlarında televizyon antenleri gördük. Hemen hepsinin damı dolu idi. Ve Amerikadakine yaklaşan bir "taksit" imkânı sayesinde içlerinin de de - hattâ biraz fazla - eşya ile dolu olduğunu görenlerden dinledik.

Hariciyenin verdiği kokteylde tanıştığım bir işbi meb'us durumu şöyle hulâsa etti:

"— İngilterede işçi rahata ermiştir. İyi kazanıyor, rahat yaşıyor ve vazifesini biliyor. Hangi parti iktidara gelirse gelsin artık bu vaziyet değişemez! Biz elbette memnunuz."

Evet, dâvânın mühim bir parçası gerçekleştikten sonra, ister iktidarda ol, ister olma, gene sana memnuniyet düşer.

Ama galiba bir şartı daha var: İngiliz olacaksın! Meselâ Türk oldun mu, başkasının iktidarında inandığın hangi dâvâ gerçekleşmiş olursa olsun sana kahır düşerdi!..

Bir centilmen

Mister John Trewin, Birminghamdaki Grand Hotel'in barına girdiği zaman, saat tam yedi idi. John Trewin'in sırtında vapur dumanı koyu gri bir kostüm, ayağında sivri burunlu "Marquise" model siyah "Church" kunduraları vardı. Her han-

gi bir meraklı, ceketinin mendil cebinde görünen fular'ın Old Bond Street'den alındığına derhal yemin edebilirdi.

Mister John Trewin, rüstik döşenmiş barın boş koltuklarından birine rahatça yerleşti. Garsonlardan biri onun Londralı bir centilmen olduğunu bir bakışta anlıyarak hemen koştu:

— Sir?

John Trewin gülümsedi:

— Wisky, lûtfen.

Şayet Mister Trewin bir yabancı olsaydı, garson hiç şüphesiz bu kadarla iktifa etmiyecek ve arkasından hemen soracaktı:

— Soda ile mi, yoksa su ile mi Sir?

Ama sol elinin serçe parmağında Trinity Kolejin yüzüğünü taşıyan bir centilmenin Wisky'yi soda ile içmesine imkân mı vardır? Günün birinde herhangi bir garson yanılıp da böyle bir sual sormağa kalksa, herhalde Mister Trewin şöyle mukabele ederdi:

— Bana lûtfen metrdoteli çağırınız.

Ve biraz sonra karşısına dikilen adama:

— Affedersiniz derdi, garsonlarınıza bir centilmenin Wisky'si nasıl hazırlanır öğretmez misiniz?

Zannetmeyiniz ki, metrdotel bu şikâyet karşısında kızacak yahut lâkayt kalacaktır. Hayır! Mister Trewin'i selâmladıktan sonra, o garsonu bir köşeye çekip "fena halde" azarlıyacağından hiç şüpheniz olmasın:

— Ne yaptın Arthur?

— Sadece sordum Sir. Sodalı mı, yoksa sulu mu diye.

— Ah! Arthur nasıl yaparsın bunu? Londralı bir centilmenin Wisky'i ancak su ile içtiğini nasıl unutursun?

— Sorry Sir, böyle içen o kadar çok müşteri geliyor ki şaşırıyorum.

- rica ederim Arthur iyi bir garson hiçbir zaman şaşırmaz!

— Sorry Sir!

İşte hepsi bu kadar. Ama bir müddet sonra bir gazeteci şurada bahsi geçen eşhasın teker teker karşısına geçerek:

— Hayatınızın en mühim olaylarından birini lûtfen anlatır mısınız? diyecek olsa, hemen hepsinin bu vak'adan bahsedeceği yüzde yüzdür.

Mister John Trewin:

— Enteresan bir hâdise mi? Şu son günlerde başıma geldi, diye söze başlardı, Birminghamdaki Grand Hotel'in barında bir garsona Wisky emretmiştim. Beni yabancı sayıp: "— Soda ile mi, su ile mi sir?" diye sormasın mı?

Metrdotel ise:

— Bırakınız derdi, bir garsonun hatasını yakaladım ve kendisini fena halde hırpaladım. Düşünsenize Sir, bir Londralı centilmenin Wisky'yi nasıl içeceğini bilmemişti. Hâlâ o günün siniri üzerimde, çok fena sözler söyledim kendisine.

Ve garson Arthur ise:

— Ah! derdi bu Londralı centilmenler. Bir tanesi geçen gün başımı belâya sokuyordu. Ağız alışkanlığı ile Wisky'sine soda teklif etmiştim, beni hemen şikâyet etti. Halbuki Sir, inanır mısınız, yabancılar içinde tıpkı Londralı centilmenler gibi giyinen ve İngilizceyi onlar gibi konuşan kimseler var. İnsan bir bakışta bunları anlıyamıyor.

Fakat fazla hayâle dalıp gitmeğe lüzum yok, o akşam Grand Hotelde Mister Trewin çok şükür böyle vak'a ile karşılaşmamıştı. Wisky'si alıştığı tertipte önüne gelmiş ve John Trewin bardağını ancak dibini gölgelendiren içkiyi, yudumlaya yudumlaya etrafını tekike başlamıştı.

İçinden:

— Tuhaf bir cereyan başladı, diyordu, her eski binayı modernleştirip acaip dekorlarla dolduruyor-

lar. Doğrusu yakında hâlis bir İngiliz koltuğuna oturup dinlenmek pek güç olacağa benzer. Meselâ bu Grand Hotel'e her yıl gelirim, geçen sene hiç de böyle değildi. İnsan kendini İngilterede değil, İtalyada zannediyor. Bu ışıklar, bu açık renk modern koltuklar, yazık.. yazık...

Birden, bardan içeri iki kadın girdi. Bir tanesi sapsarı saçlı dolgun vücutlu, diğeri daha uzun ve ince idi. Etraflarına bakınarak oturacak bir yer aradılar ve tam John Trewin'in yanındaki koltuklara geçip yerleştiler. Bacak bacak üstüne atışları, durmaksızın gülmeleri ve John Trewin'in gri-mavi gözlerine bir tuhaf bakmaları, hangi sınıftan olduklarını gösteriyordu.

Doğrusunu isterseniz, Mister Trewin de o anda üçüncü Wisky'yi içiyor ve Birminghamda geçireceği üç sıkıntılı günü biraz renklendirecek bir arkadaşlığı da pekâlâ özülüyordu. Nihayet kendi muhiti değildi burası. Linda Trewin Londrada idi. Ve bir barda iki kadınla tanışıp içki içmek ve sohbet etmekten de hiç ama hiçbir şey çıkmazdı.

* * *

Mister Trewin hafifce dumanlanmış salonda, tam yarım saat bu düşüncenin tesiriyle neş'elendi. O kadar ki, biraz sömertçe sallanan iki çift bacağı artık rahatça seyrediyordu. Ama henüz kararını tam olarak vermediği için, gözlerine ısrarla bakan sarışın güzelin tebessümüne henüz mukabele de etmemişti. Zaten işin yalnız ona kaldığını ve güler gülmez her iki kadınla da derhal ahbaplığa başlıyacağını hissetmek, John Trewin'i büsbütün rehavete sevkediyordu.

Boşalan bardağı almağa gelen garsona, bir tane daha emretti, davetkâr bacaklara doğru biraz daha döndü ve tekrar düşünmeğe devam etti.

* * *

Fakat irade ve karar meleği Phiseidon artık

sıkılmış olmalı ki, biraz sonra görünmez kanatlarını uzattı ve Grand Hotel of Birmingham'ın rüstik barından içeri bir keskin nefes gönderiverdi. Nitekim aynı anda, John Trewin'in masa komşuları, gürültülü bir tarzda garsonu çağırdılar. Sarışın güzel:

— Bana bir sodalı Wisky daha, arkadaşıma da tekrar bir martini, dedikten sonra, (gerinerek) Arthur şekerim diye devam etti, ne olur bir az çabuk olsun, işimiz var, erkek kardeşimle buluşacağım.

İşte o anda irade ve karar meleği Phiseidon Mr. John Trewin'i de dürttü.

Artık Londralı centilmen kararını vermişti.

Yüzünü Wisky'nin içinde akrep görmüş gibi buruşturarak yerinden kalktı ve hesabı görerek sert adımlarla bardan dışarı çıktı. Bir defa bile dönüp kadınlardan yana bakmamıştı.

O sırada hani biraz evvel bahsettiğimiz meraklı gazeteci, Mister Trewin'in karşısına çıkarak, hayatının en garip olayını sorsa acaba nasıl bir cevap alırdı dersiniz? Bence şöyle:

— Ah! Sir sormayınız, bir kadın gördüm, garsona şekerim diye hitabediyordu ve içkisini acele isterken, ne için telâş ettiğini de izah etmek lüzumunu duyuyordu. Üstelik Wisky'yi soda ile içmez mi? İğrenç Sir, iğrenç!..

Stratfort on avon

Buna Shakespeare şehri de diyebilirsiniz, Hernanos'un dediği gibi:

"— Atina'nın neresine baksanız Perikles'i görürsünüz."

Stratford on avon'da da her yer Shakespeare ile dolu. Anasının babasının yaşadığı evden damadının köşküne kadar, büyük yazarın dokunduğu

her şey bugün mukaddes hâtıralar dizisi içinde.

Ama İngilizler Shakespeare'i ölümünden ancak 150 yıl sonra hatırlıyabilmişlerdir. İhtimal bu geç kalışın tesiri olacak, o tarihten beri üstada kendilerini affettirmek için ne yapacaklarını bilemiyorlar. Bugün Stratford on Avon'u bir "tiyatro kâbesi" saymakta bütün dünya ittifak hâlindedir.

Shakespeare için ilk jübileyi tertiplemek şerefi aktör David Garrick'indir. (1769 da) Bu büyük aktör, arkadaşlarıyla beraber bir Shakespeare okulu kurmak teşebbüsüne de giriştiyse de muvaffak olamadı. Ve böylece 1847 yılına kadar Stratford'da Shakespeare'e ait âbide ve hâtıra olarak sadece doğduğu ev ve mezar taşından başka hiçbir eser vücude getirilememiş, ortaya konamamıştır.

1891 de parlâmento toplanır ve derhal bir kanun çıkararak, Shakespeare'in babasına ait evin temelleri dahil hâtıralarını taşıyan bütün arazi hemen satın alınır.

Şimdi bu bir vakıf, "Shakespeare'in doğum yeri vakfı" adını taşıyor ve doğum yerinden başlıyarak, zevcesinin çocukluğunu geçirdiği evden, annesi Mary Arden'in evine ve damadı İlç kızının Hall's Croft'una kadar bütün tesisleri idare ediyor.

İngilizlerin Shakespeare'i geç anmaları, biraz onun çok sonra anlaşılmasından ve eserlerinin geç şöhrete ulaşmasından ise, biraz da bu anma işinin başlangıçta sadece tiyatro mensuplarına bırakılmasındandır. Ama ilk olarak David Garrick'in başladığı hareket yayıla yayıla, nihayet o hâle geldi ki, bugün bütün dünya Stratford on Avon'un bir tiyatro kâbesi yapılması hareketine katılmış bulunuyor. 1872 de "Shakespeare hâtıra tiyatrosu" kurulurken, gerekli meblâğın yarısı yalnız Amerikadan gönderilmiştir. Ve halktan toplanan teberrua İngilizler kadar yabancılar da katılmışlardır.

Tiyatro binasının karşı kenarındaki çimenlikte Shakespeare âbidesini seyrederken, bir çeşme dik-

kati çeker. İngilizler hemen:

"— Amerikalı Shakespeare mütehassısı G. W. Childs tarafından şehre hediye edilmiştir." diye izahat verirler.

Şehirde dolaşırken bir bina hemen göze çarpar. İngilizler derhal tafsilât verirler:

— Harvard House'tur bu. Harvard üniversitesi kurucusuna aittir ve hâlen Harvard üniversitesi tarafından idare edilir!..

Bernard Shaw Amerikalıların İngilizce bilmediklerini söyledikçe, Sam Amca, Shakespeare'e öyle sıkı sıkıya yapışmış ki, ayırabilene aşkolsun. Bugün Shakespeare festivalinin başladığı 23 Nisandan bittiği Ekim sonuna kadar, Stratford'u dolduranların yarısından fazlası Amerikalı.

Maalesef her defasında ziyaretimi bu festivalin başlangıç gününe rastlatamadım. Şehirden başlıyarak mezarına kadar muhteşem bir çiçek geçitiyle devam eden festivale, yabancı bütün elçilerden, en namlı aktör, artist ve rejisörlere kadar, dünya tiyatro şöhretlerinin hemen hepsi, iştirak ediyorlar. Ve o akşamdan başlıyarak sonuna kadar Shakespeare "Memorial Theatre" da sadece Shakespeare'in eserleri!..

O akşam "All's Well That ends Well" i oynuyorlardı. Doğrusunu isterseniz, Sir Laurence Olivier'le Lady Vivien Leigh'in oynadığı "On ikinci gece" ve veya "Macbeth" e düşmeyişimize üzülmüştük.

Memorial Theatre'in lokantasında yemek yerken, bu talihsizliği söylediğimiz bir İngiliz dost:

«— Tabiî nokta-i nazarınıza karışamam, ama bu tiyatroda Shakespeare'i oynıyan sanatkârları birbirinden ayırmak çok defa güçtür. Belli olmaz bir de bakarsınız seyrettiğiniz yeni bir aktör, sizin nazarınızda derhal diğerlerinin yanına yükseliverir.» dedi.

Dört yıl evvel Londrada Hamlet'i oynıyan Alec

Guiness'i hatırladım. Onunla karşılaşmadan evvel de gene tıpkı böyle Laurence Olivier'i düşünüp burutmuş, fakat gördükten sonra, «— İyi ki öbürü yokmuş» demiştim.

Shakespeare, İngiliz aktörüne ve aktrisine öyle bir sanat raşesi veriyor ki, bu yarışta birinciyi seçmek, bizim Demokrat Partide münekkid bulmak kadar güç.

Nitekim o akşam da Keith Michell nâmında bir aktörle karşılaştık ve talihin lûtfuna teşekkür ettik.

Stratford on Avon'daki Shakespeare tiyatrosunu ağzına kadar dolduran seyircilerin en az yüzde yetmişi, başka şehirlerden gelmişti ve temsili müteakip arabalarına atlayıp döneceklerdi. Ama böyle olduğu halde, son perde iner inmez, hiç kimse yerinden kalkmadı ve sanatkârlar, belki piyesteki rollerinden daha çok, halkın on dakika kadar süren alkışlarına teşekkür etmek için yoruldular.

İki taraf da birbirine bütün imkânlarını böyle verir İngiliz tiyatrosunda. Seyirci susar, sanatkâr başlar, sanatkâr işini bitirip sustu mu, bu sefer seyirci şükranını cömertçe gönderme yarışına girişir.

Fıstık fındık çatırdısı arasında bütün temsil boyunca sinirleri harabolan zavallı Türk artisti! Son perdenin bitimindeki yegâne mükâfatını da, dolmuş patırdısına ve vapur tramvay endişesine kurban etmekten, bakalım sen ne zaman kurtulacaksın?

York

İngiltereye gidip de York'u görmemek, Türkiye'ye gelenin Boğaziçine uğramaması, İstanbulu görmemesi demek!

Hattâ hiçbir İngiliz şehrine uğramadan yalnız York'u gören bir yabancı, İngiltere hakkında

topluca bir fikir edinebilir. Tarihinden tabiî güzelliklerine kadar, bütün İngilterenin bir minyatürü bu!..

Bir tarih meraklısı, York'ta, heyecandan bayılabilir. Sokak, sokak, ev ev, her köşesinden tarihin sesi geliyor.

Bir tabiat âşıkı, York'u görür görmez, yaşıyabilir. Dünyanın hiç bir yerinde bu kadar nefîs kır manzarası görülmemiştir.

Bir politikacıyı bile şair yapabilir bu York. Şehri ikiye bölen çay'a atılan köprüde dikilip nereye isterseniz bakınız, güzellikten başka bir şey göremezsiniz. Altındaki durgun suda zarif boyunlarını bükerek süzülen kuğular, sağınızda ve solunuzda iyi dikilmiş bir İngiliz kostümü gibi dar sokakların çizgi çizgi kestiği bina dizileri. Ve hepsinin gerisinde, bin türlü yeşilin sere serpe yayıldığı hafif dumanlı kırlar...

Amerikada bir mektup yazarken, kâğıdın başına günün tarihini tereddütle atardım. 1953, 1954 az gelirdi gözüme. Türk ölçüsüne göre hattâ Avrupa ölçüsüne göre, 1998, 2000 demek gelirdi içimden.

York'ta tam tersi oluyor. 1955 fazla! 1070, 627, 1472, demeli. Rüya gibi bir şey bu. Ne York'lu bunu anlar, ne de tarih dekoruna alışık İngiliz! Ama yabancı, York'u dolaşırken, bir sokakta 13 üncü asra düştüğünü, başka bir sokakta 15 inci asra geçtiğini görür, elle tutar, ve heyecandan kalbinin çarpıntısını bastırarak, bu, "zamanlar arası gezi"nin hakikat olup olmadığını yoklamak zorunda kalır.

Bir şehirde değil, her satırı, taşıdığı mânayı canlıcanlı resmetmiş, bir acaip tarih kitabında dolaşır gibisiniz.

Her şeyi, asırların tahribatından kurtarıp nasıl böyle saklamışlar? Her ev, her sokak yüzyıllara meydan okuya okuya nasıl böylę kalmış? Kimse

izah etmez bunu. Soracak olursanız sadece:

— Lovely City (sevimli şehir) değil mi? diye gülümserler.

Şehri, iki buçuk mil uzunluğunda bir duvar, kâh keserek kâh sararak çevreliyor. Plântaganet zamanlarından beri muhafaza edilmiş bu duvar. Dört de kapısı var. Bootham, Monk, Walmgate ile Micklegate. Ve 13 üncü asırda Normanlar tarafından inşa edilmiş Clifford kulesi, bunların yanında, tarihî bir serpuş gibi..

Dahilî harp sırasında asî Cromwell York'u düşürmeğe muvaffak olmuştur. Ama yenilmiş olmasına rağmen York, kralından asla vaz geçmez ve sonuna kadar mukavemetçi bir kral taraftarı olarak kalır.

Cromwell ordusu şehre girdiği zaman, oğulları kral için dövüşüp vurulmuş York'lu ihtiyarların: "«— Yaşasın kral!» sayhaları eksilmemişti. Cromwell'in subayları, ilk şaşkınlığı, belki de krala bağlılığın bu ibret verici manzarası karşısında duydular. Liderlerinin kesik başı, Londra kulesinin avlusunda yuvarlanırken, idamı seyreden bir papaz:

— Ben York'luyum diyordu. Bugünü görmek için yaşadık biz!

* * *

York, Canterbury'den sonra, İngiltere'nin ikinci başpiskoposluk merkezi. Belediye Reisi de, protokolda Londra Belediye Reisinden sonra ikinci geliyor.

Hangi York'lu ile konuşsanız, size bunları muhakkak söyliyecektir. Ve hemen arkasından şu sual gelir:

— Katedralimizi gezdiniz mi?

York katedrali olarak tanınan St. Peters kilisesi, bir gotik şaheseridir. 1070 de başlıyarak, muhtelif ilâveler yapıla yapıla 1472 de tamamlanmış. İn-

giltere kiliseleri içinde, en zengin ve geniş minbere ve üç asır boyunca hiçbir milletin kâbına varamadığı İngiliz renkli camcılığının en mükemmel nümunelerine malik olmakta da St. Peters kilisesi birinci geliyor.

York'taki bütün kiliseler gotik tarzıdır. Yalnız müze bahçesinde 13 üncü asırdan kalma bir Benediktin kilisesi hariç.

— Belediye Reisi Mansion House'da oturuyor. Sizi kabul edecek dediler.

Tam saatinde gittik. Duvarları nefîs tablorla tıka basa dolu bir salona aldılar. Salonun ortasında bilârdo masası büyüklüğünde bir masa var. Üzerinde Belediye Reisinin, karısının ve Polis Müdürünün, merasimlerde boyunlarına astıkları murasaa kolyeler ve tarihî altın ve gümüş eşya teşhir ediliyor.

Biraz sonra, bir protokol memuru gelip, kolyeleri aldı ve çıktı. Anladık ki geliyorlar. Nitekim üç dakika sonra da münadi kapıyı açıp bağırdı:

— Lord and Lady Mayor and Sherif of York!

Önde Belediye Reisi, arkadan refikası, onun gerisinde de Polis Müdürü, girdiler.

Malûm resmî cümleler, «— Umarım ki, seyahatiniz iyi geçiyor» temennileri, fotoğrafçıların flaşları, «How do you do, How do you do» derken, birden protokolcu araya girdi ve evvelâ Belediye Reisinin önünde hürmetle eğilip:

— Sorry, Sir, dedikten sonra, hepsinin boyunlarındaki merasim kolyelerini toplayıverdi.

Toplantının resmî tarafı bu kadar. Ondan sonra Lord Mayor da herhangi bir centilmen gibi misafirleriyle istediği mevzuda konuşabilir, çay ikram edebilir.

— Al bu protokol memurunu götür Türkiye'ye.

Şeytan durmaksızın içimi buruyor:

Halk bir misafir kralı alkışlarken devlet adamlarımızın bunu kendilerine sayıp selâm vermeleri doğru mudur, değil midir, kimler şoförün yanına ne

zaman oturabilir, büyük selâmlanırken, küçük öne geçip selâmlara mukabele eder mi, edemez mi, hepsini hepsini öğretiversin!..

Peki ama sonu? Zavallı üç gün sonra demokrasinin sillesini acaba yemiyecek mi?

Halbuki emin olunuz, York Belediye Reisi protokol memuruna itaatla boynunu uzatıp gerdanlığını verirken, hiç de küçülmemişti. Bilâkis büyüdü, devleşti!.

Halkevi !

Yorktaki «Royal Station Hotel»e yorgun argın döndüğümüz bir akşam, Central Office'in mümessili, Mr. Hunt:

— Yemekten sonra bir gençlik kulübünü ziyaret edeceğiz, dedi.

O gün saatlerce bir tank fabrikasını gezmiştik. Kulaklarımızda hâlâ motör uğultusu, çelik gıcırtısı vardı. Keten çarşaflı serin yataklarımızı bir yeni güvey kadar özlemiştik. Artık gece vakti klüp ziyareti, gözümüze bir kutup gezisi kadar yorucu ve ürpertici geliyordu.

Mr. Hunt:

— Yorgunsunuz ama, diye tamamladı. İngilteredeki gençliğin okul ve aile dışında yetiştiği bir başka yuvayı tanımak, sizler için enteresan olabilir diye düşündüm. Gençlerin de geleceğinizden haberleri var.

Seyahatin başından beri, Hasan Âli Yücel bize bu klüplerden bahsetmekteydi. Maarif Vekili iken İngiltereye yaptığı seyahatte bunlardan birkaçını gezmiş ve hayran kalmış. Biraz onun tesiri, biraz da namımıza söz veren Mr. Hunt'ı müşkül durumda bırakmamak düşüncesi, yorgunluklarımızı sildi süpürdü ve yemeği yer yemez, kendimizi «Youth Club»e dar attık.

Antresi dar, merdivenleri dar, üstte ve altta yalnız iki büyük salonu olan irice bir ev bu. Fakat kapısından içeri girip de bir saat kadar dolaştınız ve çalışmaları tetkik ettiniz mi, İngilizi meydana getiren asîl unsurların nasıl parlatılıp meydana çıkarıldığını sihirli bir aynadan seyreder gibi görüyorsunuz.

İngiliz oturup düşünmüş, tahsil çağına kadar yalnız ailenin, ondan sonra okulla ailenin müşterek malı haline gelen çocuğu, bu ikisinin de tesir sahası ve meşguliyet zamanı dışında, başıboş bırakmalı mıyım? Hele delikanlılık çağının ilk belirtileri başladı mı, okul baskısının ve aile vesayetinin, serâzat genç ruhlara zaman zaman verdiği, o, bunları aşmak arzusu görüldü mü, gençliği nerelerde barındırmalı?

Düşüne taşına ve kimbilir kaç nesil boyunca fire vere vere, İngiliz atası, en düzgün ve emin çareyi bulmuş: En küçük köyden başlıyarak, büyük şehirlerin semtlerine, mahallelerine kadar, gençlik klüpleri kurarım. Üstelik bu klüplerin teşekkülünde gençlerin faaliyet göstermesine ve böylece kendi kendilerine hayatlarında ilk organizasyonu yapmalarına imkân veririm. Bir nefse güven duygusu aşılarım. Ve sonra her şehrin ve kasabanın «Education Committee» lerini bunların idaresi ve kontroluyla alâkalı kılarım.

Birden, kuvvetini bu düşünceden alan bir faaliyetin, dayanılmaz büyüsü, Britanya adasını sarıyor. Sonbahar yağmuruyla yumuşamış toprakta başgösteren mantarlar gibi, binlerce, onbinlerce gençlik klübü, nesillerin karşısında hazırdır.

Education Committee'ler faaliyete geçerler. Kurslar açılır. Klüp başkanları yetiştirilir, faaliyet programları tesbit edilir, her semt binalar bulur, her gençlik grupu kendi klübünü her sahada öne

geçirmek için yarışa girer ve böylece, aile de, mektep de ve bunların dışındaki «hayat» da en kudretli müttefikine kavuşmuş olur.

Youth Club'lere 11 ilâ 21 yaş arasında giriliyor. Her klübün maaşlı bir müdürü (başkanı) var. Her başkan, öğretmenlikten gelme ve muhakkak hususî bir kurstan geçme. Klübün umumî idare heyeti bu başkanla beraber çalışır ve maarif komitesi tarafından tesbit edilen programı harfiyen tatbik eder.

Her üye ufak bir aidat veriyor. Ayda 4 şiling kadar. Klübün dershaneleri, jimnastik, bilârdo ve ping-pong salonları her isteyene açık. Giriş kâğıdına yapacağınız sporları işaret edip, tahsil durumunuzu da yazdınız mı, işiniz bitiyor. Sporda serbestsiniz fakat derste gösterilecek kursa uyacaksınız.

Kız erkek karışık! Atletizm var, dans var, bilârdo var, boks, camping, cricket, bisiklet, darts, ping-pong, güreş, futbol, hokey, rugby, tenis ve eskrim var.

Ders olarak da İngilizce, matematik, coğrafya, tarih, fizik, sosyoloji, psikoloji kursları mevcut.

Klüpler gece yarısına kadar açık. Spor öğretmenleri daima hazır. Bir kantin kurmuşlar. Çay saatlerinde gruplar, imrenilecek bir arkadaşlık havası içinde kantine girip çıkıyorlar.

* * *

Biz beş gazeteciyiz. İçimizde yirminin ortasında olandan başlıyarak, onar yaş atlıya atlıya altmışa kadar her yaşın temsilcisi var. Ama hangi yaşın adamı olursa olsun, hepimizin yüreğinde aynı haset, aynı «biz böyle yetiştirilmedik, bunları göremedik» üzüntüsü!

Halkevleri, hiç şüphe yok, İngilteredeki Youth Club'lerin, biraz farklı, fakat en az onlar kadar faydalı adaşlarıydı. Ne yazık ki demokrasinin nüvazişleri yerine, şamarlarına maruz kalarak, yıkılıp gittiler.

Klübün kantininde çay içerken, klüp lideri ve gençler soruyorlar:

— Sizde de buna benzer teşekküller var mıdır?

Bisküitler gırtlaklarımızda düğümlendi.

— Vardı ama, demokrasi ile geçinemedi diyebilir misiniz? Çaresiz:

— Aşağı yukarı spor klüpleri bu yolda inkişaf etmiştir, diye kaçamaklı bir cevap verdik.

Halbuki 1950 de aydınlanan yolumuz ne kadar emin ve doğru imiş. Bin Halkevi mi var, beşbin yapacaksın, onbin yapacaksın. Parti bulaşmışsa, ayır; siyaset karışmışsa, ayıkla!..

İngilizin, yıllar yılı düşüne taşına bulduğu ve tatbik edinceye kadar terler döküp yürek çatlattığı müesese, bizde nüve olmaktan tohum olmaktan çıkıp, fidan olmuş, ağaç olmuş ve tam bu sırada kesilmiş!

Bir gün Türkiye tarihine eğilenler, bu kesişi, belki de asrın en büyük sosyal cinayeti olarak adlandıracaklar!

Masal gibi...

— Affedersiniz Mr. Trewin, bir gazeteci çıksa da, sizin nüfuz ticareti yaptığınızı iddia etse ve bunu her türlü vesika ile isbat edebileceğini yazsa, İngiliz mahkemeleri kendisine isbat hakkı tanırlar mı?

— Bundan daha tabiî ne olabilir?

— Peki, siz bir milletvekili veya bakan olsanız, vaziyet gene aynı mıdır?

— Aynı değil, tabiî daha ağırdır. İtham eden gazeteci elindeki vesikaları neşre başlar başlamaz, parlâmento hemen milletvekilinden bir komisyon marifetiyle izahat ister. Meb'us veya bakan kendisini temize çıkaramadı mı, daha mahkemeye gitmeden düşer. Şayet derhal mahkemeye başvur-

muşsa, duruşma sonuna kadar vazifesinden affedilmiş sayılır. Bir nevi izin almış olur. Mahkemede de gazeteci her türlü delili kullanabilir.

— Misal verebilir misiniz? Hatırladığınız vak'alar var mı?

— Bakanlara ve milletvekillerine dair böyle vak'alar hatırlamıyorum. Ama nihayet benim meslek saham değil bu. Yalnız bundan onbeş yirmi yıl kadar evvel, İngilterenin Paris elçisine dair Londra gazetelerinde şiddetli bir neşriyat yapılmıştı. Gazeteler elçinin İngiliz şerefini lekelediğinden bahsettiler ve sebep olarak da, kızının bir gece klübün de çekilmiş çırılçıplak resimlerini bastılar.

— Netice?

— Bittabi elçi derhal tekaüde sevkedildi ve Londraya döner dönmez gazeteler aleyhine açtığı bütün dâvâları da kaybetti.

— Teşekkür ederim Mr. Trewin. Bir sualim daha var. Farzediniz ki, günün birinde İngiliz hükûmeti, isbat hakkını kaldıran bir kanun teklifi hazırladı.

— Hazırlamaz ki..

— Farzediniz ki, hazırladı.

— Affedersiniz ama farzedemem!

— Thank you Mr. Trewin.

* * *

— Mr. Robey, kaç senelik hâkimsiniz?

— Ondokuz.

— Terfih, azil veya tekaütlüğünüz, Adâlet Bakanının elinde midir?

Bir kahkaha attı ki, az daha İngiliz olmaktan vazgeçti sanıyordum.

— Mr. Faik dedi, ben hâkimim, Adâlet Bakanının hususî kâtibi değil!

— Thank you Mr. Robey!.. diye uzaklaşıyordum ki, beni durdurdu:

— İngilterede hâkimler yalnız vicdanlarının emrinde çalışırlar.

— Farzediniz ki, Sir, hükûmet bütün İngiliz hâkimlerinin hallerini ve istikballerini Adâlet Bakanının eline vermeğe kalktı.

— İngiliz hükûmeti mi?

— Elbette.

— Nasıl olur, İngilterede hükûmetlerin çekilmek için bu kadar dolambaçlı yollar seçmesine hiç lüzum yoktur!

* * *

— Mr. Jackson, size Mr. Faik'i takdim ederim. Kendisi gazetecidir. Hariciye Vekâletinin misafiri bulunan Türk gazeteciler heyetinden.

Ve bana dönerek:

— M. Jackson üniversitede âmme hukuku profesörüdür.

Orta yaşlı, yakışıklı bir İngiliz Mr. Jackson.

— Affedersiniz diyorum, mesleğinizi alâkadar eden her hangi bir siyasî münakaşa geçse parlâmentoda, neşriyat yaparak, meselâ gazetelere makale yazarak vaziyeti aydınlatır mısınız?

— Lüzum görürsem evet. Ama buna pek hacet yok. Derslerimde de aynı işi yapabilirim. Gazeteler isterlerse bundan bahsedebilirler.

— Hükûmeti tenkid?

— İcabediyorsa, bu hepimizin vazifesidir?

— Maarif Vekilinin üniversite üzerindeki yetkisi nedir?

Gülüyor:

— Tanışıyorsak selâmlaşırız!...

Tonk

Otomobillerimiz, yağmurun cam gibi parlattığı asfaltta kayıp gidiyor. Yolun iki tarafı ufuklar bo-

yu yeşil. Ingiliz kırı'nın yeşili. Bu yeşili rüyada görsem, tanırım artık.

"Yeşile hasret" Ortaasya türkünden yalnız Faruk Nafiz'in Akın piyesine değil, keçinin ve baltanın tahrip gücü sayesinde Yeni Türkiye türkünün yüreğine de geçti.

Otuz yıldır "Bu gök deniz nerede var?" diye övünen bir neslin çocuğuyum ben. Medeniyetin her tezahürü karşısında hasetten çatlıyacağımı, yutkunmaktan hünnak olacağımı düşünebilirdim ama, yabancı bir kır'a bakıp imreneceğimi, orman'a bakıp şaşıracağımı aklıma nasıl getirirdim?

Türkiyeyi ağaçsız bırakmayı günlük menfaatlerinin icabı hâline sokanlar, en belli başlı övünme sahamız olan tabiat lûtufları bahsinde dahi geri bıraktıklarını unutmamalıdırlar!

Otomobilde üç arkadaşız. İki Türk, bir İngiliz. Arabanın sür'atinden, zaman zaman yekpâre bir yeşil duvar hâlinde görünen ormancıkları imrenerek seyredişimiz İngiliz dostu keyiflendirdi:

— Güzel ağaçlar değil mi? diyor. Ve hemen ilâve ediyor:

Türkiyede çok orman var mıdır?

Abdi İpekçi ile birbirimize bakıyoruz. «Vardı» demek lâzım. Ama arkasından ne diyeceğiz? Suç üstü yakalanmış gibi bir ağızdan, telâşla:

— Evet dedik, vardır. Her türlüsü bulunur!

— Çok iyi, dedi, İngiliz. «Çok iyi» dedi ve sustu.

Artık ağaca ve yeşilliğe bakamıyoruz. İmrendiğimiz anlaşılmasın diye ister istemez bir lâkayt hâl aldık. Gözümüz hep pırıl pırıl parlıyan asfaltta. Ama bu sefer de İngiliz dostumuzun aklını yola taktık:

— Gazetelerin hakkı var diyor, İngilteredeki yolların darlığından ve bozukluğundan mütemadiyen şikâyet ediyorlar. İşte bakın, bu yol böyle mi olmalıydı?

Gene birbirimize baktık. Geçtiğimiz yolun yarı-

sı bizde olsa, bulunduğu şehirden çok daha fazla, siyasî nutuklarda uzanır boy gösterirdi.

Araba, dar bir geçitte yavaşlarken, sıkıntılı bir tarzda kıpırdayarak bize sruyr:

— Türkiyede de yllar böyle mi?

Bu sefer realist olduk:

— Böyle yol bizi sevindirir. Bizde çok daha kötüleri vardır ve şehirlerde bile asfalt pek nâdirdir. Ama yeni bir memleketiz biz. Henüz kalkınıyor ve eksiklerimizi tamamlıyoruz.

Böyle bir hâl karşısında biz olsak, evvelâ «hâlimize şükür, çok daha kötüleri varmış» deriz değil mi? Hayır, İngiliz öyle yapmadı.

— Biz de sizin gibi yollarımızı bir düzeltmeğe başlasak! dedi ve sustu.

İngilizin kafasında «bozuk yol» gözünün önündekinden ibaret. Düzeltmeye ancak buradan başlanır, düzele düzele buraya kadar gelmek; onun anlayışı dışında!

Halbuki bizim en az elli yıl boyu hedefimiz ancak oraya varmak!

* * *

Arabalar Barnbow'daki ordu tank fabrikasının kapısına yanaştığı vakit, tam öğle vakti idi. Bir alay subay göreceğimizi sanıyorduk. Nihayet millî savunma adına tank yapan bir fabrikaydı bu. İçinde sivili de olacak ama üniformalısı bulunmasın, olacak iş mi bu?

Ama İngilterede oluyor. Nitekim başta fabrikanın müdürü olmak üzere, bizi karşılıyan bütün idareciler, mühendisler ve mütehassıslar hep sivildiler.

Sade fakat pek zevkli bir salonda yemeğe oturduğumuz zaman, yandaki pencereden şimal kırları görünmese, kendimizi pekâlâ Londranın kibar bir lokantasında sayabilirdik. Servisi kadın hizmetçiler yapıyordu. Masa çiçekler içindeydi. Ve İngiliz nezaketinin canlı nümuneleri hâlinde bizlerle meş-

gul olan ev sahiplerinin, ellişer tonluk ölüm cihazlariyle sanki hiç alâkaları yoktu!

Biraz teknik bilgim olsaydı, size burada saatlerce dolaştığım o fabrikanın mamulleri hakkında herhalde çok yazabilirdim. Ama bence, asıl ehemmiyetlisi, dost ve müttefik bir devletin elinde fennin en son terakkilerine uydurularak çalışan böyle tesisler olmasdır.

Her şeyi görüp de dönerken, bir arkadaş, direktöre sordu:

— Rusya'ya gittiniz mi? Acaba onlar bu yolda neler yapıyorlar?

— Hiç gitmedim dedi, ama bu sahada bizden ileri olduklarını sanmıyorum.

— Pekii diye söze karıştım, Ruslardan bir heyet buraya gelse, gezdirir misiniz?

Gözlüklerinin ardında gülen gözleri muzipçe parlıyor:

— Hayır, ancak dostlar bizim misafirimiz olabilir!

Fabrika - Okul

Oksfordda okumuş bir psikoloğ, bir felsefe doktoru, üç sosyoloğ, bir pedagog ve yedi lise öğretmeni...

Hususî bir mektebin öğretim kadrosunu sayıyorum zannetmeyiniz. Bu, York'taki Rowntree çikolata fabrikasının eğitim bölümünde çalışanların listesidir.

Bir çikolata fabrikasında, psikologun, sosyoloğun, lise öğretmeninin ve hele felsefe doktorunun işi ne? Ham madde gelir, ambarlanır, imalât salonlarına sevkedilir, makinelere girer ve motör gücü ile insan elinin karma mesaisi sayesinde mamulât olur çıkar! Ne felsefelik işi var bunun, ne de ruhiyatlık tarafı!

Fakat hayır, «Rewntree and Company Limited» ham maddeyi, gayri mamul halden mamul duruma geçirirken en iyi şartları nasıl temin ediyor ve makinelerini en iyi verime göre nasıl ayarlıyorsa, bütün bunların arasında emek veren «İnsanı» da en mükemmel hâle ulaştırmayı evvelkilerden daha lüzumlu ve faydalı sayıyor.

İşte biraz evvel kadrosunu verdiğim «eğitim branşı» bu gaye ile kurulmuş ve her yıl tekâmül ederek, bugünkü örnek şeklini almıştır.

Şimdi Rowntree fabrikasına giren her erkek ve kız çocuk - işçi, bir yandan fabrikada çalışıp para kazanırken, bir yandan da üç yıl süren bir tahsile tâbi tutulur. Erkek çocuklar için, haftada 10 saatlik ders var. 15 ilâ 18 yaş arasındakiler mektebe alınıyor ve İngilizce, aritmetik, matematik, doğramacılık, coğrafya, fizik, fen, tarih, sosyoloji, jeoloji, psikoloji dersleri gösteriliyor.

Bunun dışında 15-20 yaş arasındaki çocuklar için iki yıl süren bir ayrı tahsil var ki, buraya fabrikaya gelmeden evvel mektep görmüş ve tahsilleri yarım kalmış kimseler alınmaktadır. Bunlara bir haötada beş sabah dersi olmak üzere, iki yıl boyunca ders veriliyor.

Kızlar için azamî yaş haddi 17 olarak tesbit edilmiş. Dersleri de, İngilizce, aritmetik, bioloji, psikoloji, annelik bilgisi ve ev idaresi, sanat, konuşma, fizik, doğramacılık, müzik ve şarkı, elişleri terzilik, Embryoloji, sağlık ve güzellik, sosyoloji..

Fabrikaya çalışmak için müracaat eden her genç evvelâ bir test'e tâbi tutulur. Oksford mezunu psikoloğun işi bu. Her tarafı psikolojik testlere yarıyan âlet ve makinelerle dolu bir odada, ruhiyat uzmanı işçi namzedini saatlerce deniyor ve hangi branşta daha faydalı olabileceğini tesbit ettikten sonra bir raporla idareye gönderiyor. Vazifesini değiştirmek istiyenler ve terfihi hak ettiklerini iddia

edenler de gene bir fiş doldurarak buraya başvuruyorlar.

Yani bir defa Rowntree fabrikasına girdiniz mi, çalışmanız ve kabiliyetiniz elverdiği nisbette ilerliyeceksiniz. Görünmez bir el var arkanızda, sizi durmaksızın iter; işinizde ileri, bilginizde ileri; bu elin faaliyeti ve parolası sadece bu.

Bir dershane görelim dedik. Fabrikanın education şefi programa baktı ve önümüze düşerek bizi dershanelere götürdü. Türkiyedeki en mükemmel lise binalarında da ancak bu derece güzel dershane vardır. Bir kadın öğretmen, genç kızlara çocuğun ana rahmindeki gelişmesini renkli tablolardan göstererek anlatıyordu.

Başka bir salonda da bir alay genç ve güzel kız, gene bir kadın öğretmenin nezaretinde pasta ve kek yapmayı deniyorlardı.

Ve bahçede şortlar ve beyaz spor fanilâları giyinmiş başka bir kız grupu entbol oynamaktaydılar. Spor alanının yanıbaşındaki binada kabinleri fevkalâde konforlu mükemmel duşlar vardı. Her taraf tavanlarına kadar bembeyaz fayanslarla kaplıydı.

* * *

Dünyanın en nefis çikolataları niçin İngilterede yapılıyor, şimdi anlıyorum. Tepeden tırnağa kadar sıhhatli ve bilgili bir işçi kütlesinin elinde, kakao yığınlarını değil çikolata paketleri hâline getirmek, kudret helvası yapmağa kalksanız galiba mümkün.

Fabrikanın tahsil şubesi mütehassıslarıyla bir hususî salonda yemek yerken, biraz evvel gördüğümüz harikulâde sahnelerin tesiriyle hepimiz durmaksızın tebrik ve takdir cümleleri sarfediyorduk. Benim oturduğum masaya isabet etmiş olan felsefe doktoru:

Yalnız İngilterede değil, bütün dünyada

fabrikalar bu seviyeye çıkmak zorundadırlar dedi. Randımanı arttırmanın ve kaliteyi mükemmelleştirmenin tek yolu, evvelâ bu uğurda emek veren her unsuru, mükemmelleştirmektir. İster makine olsun, ister insan olsun; ancak mükemmel olduktan sonradır ki, kendilerinden birşey istenebilir.

— Bunca emekten sonra, fabrikadan ayrılan işçiler olursa, meselâ rakip firmalara giderlerse, emekleriniz ne olacak?

Gülüyor:

— Eğer işçi iyi bir tahsille, yetişmiş hâle girmişse, bu İngiltere hattâ bütün insanlık için yetişmiş demektir. Gideceği yer artık bizi ilgilendirmez. Maamafih...

Merakla soruyoruz:

— Evet maamafih...

Birasından bir yudum aldıktan sonra, ağır ağır, İngilizce dersi verir gibi konuşuyor:

— İyi yetişmiş bir insanın vefa ve bağlılık hisleriyle, cahillerin vefakârlıkları arasında kültür lehine fark vardır. Bu bakımdan da işviye iyi bir tahsil göstermek, müesseseye menfaat sağlar. Kaldı ki burada çalışan her işçi, mesaisi nisbetinde kâra ortaktır.

Akşam otele döndüğümüz zaman hediye edilen çikolata paketini açtım. Kutunun üzerinde «Siyah sihir» markası vardı. Ve içindekilerin tadından kültürün sihri ile çikolatanın esmerliğinin birbirine katılarak meydana getirilmiş oldukları âdeta anlaşılır. gibiydi.

Büyük millet

Türkiyede ağızdan ağıza yayılan bir fıkra, İngiliz'i şöyle tanıtır:

Yabancının biri İngilize sormuş:

— Donanmanız ve Shakespeare'iniz; bunlardan birini feda etmeniz icabetse, hangisini tercih edersiniz?

İngiliz gûya tereddütsüz cevap veriyor:

— Elbette donanmayı! Zira şimdikinin iki misli bir donanmayı vücuda getirebiliriz ama, bir ikinci Shakespeare daha çıkaramayız.

Kim uydurmuşsa, bence iyi ayarlıyamamış bu hikâyeyi. Gerçi İngilizin Shakespeare'e olan bağlılığını pek güzel belirtiyor ama, gene de bir yabancı gözüyle.

Bana kalırsa, Shakespeare ile donanmadan hangisini feda edeceği kendisine sorulunca, İngiliz, şöyle cevap verir:

— Feda etmek mi? Peki ama niçin? Donanma ile Shakespeare bir arada fazla mı geliyor?

— Canım efendim, farzımuhal böyle bir durum karşısında kalsanız.

— Daha evvel böyle bır durum karşısında kalmamaya bakarız.

— Diyelim ki, gene de kaldınız.

— Kurtulmaya bakarız.

— Diyelim ki, kurtulamadınız.

— Bunu ben diyemem sir, ancak siz diyebilirsiniz!

1951 de B.B.C. yi ziyaret ederken, fırsat buldukça, tanıştığım her İngiliz'e bu fıkradan bahsedip şahsî cevabını öğrenmek istemiştim. Hiç biri ne donanmayı gözden çıkardı, ne de Shakespeare'i. Hepsi de, daha fazla, böyle bir tercih nasıl akla gelebilir diye uzun uzun düşünüyor ve asıl bunu çözmek istiyorlardı.

"Anavatan neşriyatı" bölümünde çalışan kıdemli biri, nihayet:

— İkisi de bizim, Shakespeare de, donanma da; hiçbirini vermeyiz olur biter, diyerek kestirip atmıştı.

Aynı yıl, Scotland Yard'ın merkezini gezerken, pek nüktedan bir polis şefine de suali tekrarlamış ve şu cevabı almıştık:

— Bu saate kadar Scotland Yard'a ne donanmanın de Shakespeare'in tehlikede olduğuna dair bir ihbar yapılmıştır. Binaenaleyh şimdiden düşünmek mânâsız. Müsterih olunuz, her ikisi de şimdilik müemmen!..

Moussolini, Venezia sarayının balkonundan göbeğini sarkıtarak:

«— Kim hayale kapılırsa pislik içinde ölür» diye avaz avaz bağırırken, İtalyan milletini, bir parça olsun İngiliz gibi yapmak istiyordu sanırım. Lüzumsuz hayallerle kafasını asla doldurmıyan, ne vaktinden evvel ne de vaktinden sonra düşünmeye başlıyan; prensipçi, tıkır tıkır bir makina ahengi ve intizamıyla işliyen bir millet.

Komütatörü çevirince, şayet hat'ta cereyan varsa ve lâmba bozuk değilse, elektrik yanar ve oda aydınlanır. Elinibi duvardaki düğmeye götürürken, karşınızdaki reaksiyonu nasıl önceden kestirebiliyorsanız, İngiliz'in davranışlarını, reaksiyonlarını da - çok defa - tıpkı bunun kadar riyazî bir katiyetle önceden kestirebilirsiniz. Sınıf ve kültür farkları, neticeyi pek az değiştirir. Ana vasıf İngilizlik, hangi zümrede olursa olsun, bozulmadan sürüp gidiyor.

Bir arkadaşım, bize refakat eden bir İngilize:

— Niçin İngiliz erkekleri umumiyetle koyu renkleri tercih ediyorlar? diye sordu.

Muhatabının cevabı:

— Ben ancak kendi hesabıma cevap verebilirim.

— Öyleyse ne diyorsunuz?

— Yaşıma ve mevkiime daha uygun buluyorum.

Ondan sonra iki arkadaş aramızda bir nevi oyun yaptık bunu ve konuştuğumuz İngilizlere her fırsatta sorduk. İnanınız, cevaplar hep aynı idi. Herkes kendi payına düşeni söylüyordu. Bir tane olsun:

— Biz İngilizler... diye başlıyan umumî bir cevaba rastlamadık.

Halbuki Londradaki bazı vatandaşlarımız aynı sual karşısında hemen yapıştırıyorlardı:

— Ciddî millet birader, iklimi ve karakterine uygun giyiniyor.

— Bu İngilizler koyu renkleri tercih ederler çünkü...

— Bu İngilizler...

* * *

Rivayete göre, bir gün Londradaki komünistler, Trafalgar meydanında büyük bir nümayiş yaparlar. Nutuklar söylenir, alkışlar tütulur. Nihayet elebaşıları ikiye ayrılır, bir kısmı:

— Haydi diyor Buckingham sarayına gidip yakalım!

Diğer bir kısmı ise:

— Hayır diyor, doğru Parlâmentoya gideceğiz!.

Kalabalık kaynaşıyor, dalgalanıyor ve işte tam o ısrada saatlerden beri sessiz sedasız nöbetini tutan trafik polisi, elini kaldırarak seslenir:

— Centilmenler! Bickingham palasa gideceklerbu yoldan, Parlâmentoya gitmek istiyenler de şu yoldan gideceklerdir! Buyurun geçiniz!..

İşte bakınız bu fıkra iyi yakıştırılmış. Ve içinde tam İngiliz var. Vazifesi sadece trafiğe imkân

vermek olan bir İngiliz polis'ini Buckingham sarayının veya Parlâmentonun yakılması değil, her şeyden evvel trafiğin akışı ilgilendirir.

O onda karşısına çıkıp da:

— Aman ne yapıyorsun bunlar sarayı yakmağa gidiyorlar, duymadın mı? deseniz, size cevap verir:

— Duydum Sir, fakat beni mvazifem geçmek istiyenlere, sırasında yol vermektir. Buckinghamı ve Parlâmentoyu koruyacak olanlar vardır. Elbet onlar da vazifelerini yapalar!

İşte büyük bir millet!

B. B. C.

İki gözü kör olan bir İngiliz maden işçisi 1930 yılında Kralına gönderdiği bir mektupta:

«— Majeste, diyordu, ükranlarımı arzetmeme müsaade buyurunuz. B.B.C. radyosu sayesinde, yıllardan beri içinde yaşadığım zulmetten sıyrıldım. Artık hayatı seviyor ve zevk alıyorum!»

Bugün, «Dünyanın en mükemmel radyo neşriyatı» olarak kabul edilen B.B.C. faaliyetini, bu mektup pek güzel hulâsa etmektedir.

İngiliz radyoculuğu 1922 de başladı. Demek ki bugün 33 yaşında. Zannederim Beyoğlu postahanesinin üzerinde dünyaya gelen Türk radyoculuğu, ondan ya bir ya iki yaş küçüktür, fazla değil. Ama bu iki yavrudan birincisi, anlayışın azmin ve metodlu çalışmanın yolunda durmaksızın koşarken, ikincisi, kâh meyhanede kafayı çekti, kâh parliciliğin, dalkavukluğun ve cehaletin elinde eğrile büğrüle kavruldu durdu.

BB.C.nin merkezi Bush House'ı geçen yıl ziyaret ettiğim zaman, o vakitler Türkçe yayın şefi olan Mr. Mair'e:

— Türk radyoculuğu İngiliz radyoculuğu ile yaşıttır, demiştim.

— Yaa.. ben sizde bu iş pek yenidir zannediyordum! deyişini hiç unutamıyorum.

Otuz yıl boyunca kuruluş ve başlangıç havası içinde bocalıyan bir radyo, değil bir B.B.C. elemanının herhangi bir batılı radyocunun anlayışı dışında idi.

Üstelik bu B.B.C. 1922 den 1927 ye kadar devletle hiç alâkasız olarak çalışmış ancak 1 ocak 1927 de çıkan bir Kraliyet kararından sonradır ki, devlet radyosu olmuştur. Bu bakımdan bizimki doğum şartları itibariyle ondan daha da talihli. Fakat siz serpilişe bakınız:

Bugün B. B.C. radyosunun emrinde, bizim Ankara ve İstanbuldaki radyo binaları gibi tam 69 bina mevcuttur. Çalıştırdığı eleman sayısı 12.000, yıllık geliri 20 milyon sterling (beş yüz milyon Türk lirası) dır.

İngiliz radyosu Kraliçe tarafından Başvekilin tavsiyesiyle seçilen 9 kişilik bir idare meclisi marifetiyle yürütülür. Meclisin kararlarını icrada en ileri salâhiyete sahip genel müdürler. 6 direktör muhtelif branşlarda kendisine yardım ederler ve her biri kendi sahasında selâhiyet ve mes'uliyet taşırlar.

1949 yılında İngiliz hükûmeti, Lord Beverdige'in başkanlığında bir komite kurarak, buna İngilteredeki radyo ve televizyon neşriyatının müstakbel hizmetleri ve faaliyeti hususunda bir rapor tanzim etmek vazifesini vermiştir. Komite iki yıllık mesaiden sonra 1951 senesi ocak ayında ha-

zırlamaga muvaffak olduğu raporunda, neşriyatın inhisar altında bulundurulmasını tenkid etmekle beraber, yine de B.B.C. nin aynı şekilde faaliyette bulunmasını en uygun yol olarak göstermek zorunda kalmıştı. Şimdi yalnız radyo neşriyatı değil, 1952 de çıkarılan bir kanunla televizyon neşriyatı da B.B.C. nin elindedir. 1954 de B.B.C. ye ilâveten rakip televizyon istasyonlarının da kurulabileceğine dair bir kanun kabul edilmişse de henüz hiç kimsenin teşebbüsü görülmemiştir.

Fakat bu bizim anladığımız mânada bir devlet radyosu mu? Kuruluşuna, statüsüne, tahsisatına, şekline ve ismine bakılırsa elbette öyle. Yalnız 1954 yılında devlet bütçesinden 4.905.000 sterling yardım görmüş. Statüsünün birinci maddesinde, İngiltere Ulaştırma bakanının B.B.C. ile devlet arasındaki mukaveleyi her an bozabileceği yazılı. Ve nihayet bütün idare meclisi Başbakanın tavsiyesiyle tâyin ediliyor.

Ama gelin görün ki, bütün bunlar, onun çalışmasında tamamen müstakil olmasına asla mâni değildir. O kadar değildir ki, son harpte General Alexandre'in yerine Amerikalı Eisenhower'in müttefik ordular başkumandanlığına getirilişi, İngiliz umumî efkârını rencide ettiği zaman, Churchill hükûmeti, B.B.C. radyosuna vaziyetin müdafaasını yapmağı kabul ettirememiştir!

B.B.C. nin Meclisi idare reisi Churchill'ın en yakın dostlarından biriydi. İhtiyar Başvekil üç nazırını da yanına alarak B.B.C. merkezine geldi ve ancak, hükûmet sözcülerinin her birine karşılık, aksi tezi savunacak B.B.C. konferansçılarının da konuşmakta serbest oldukları cevabını alabildi.

Akla ilk gelen nedir; mâdem mukavelenin ilk maddesinde ulaştırma bakanının feshe selâhiyeti olduğu yazılı, derhal feshetsin tamam! değil mi? Halbuki o gün, Churchill ile B.B.C. arasındaki ko-

nuşmada hazır bulunanlar arasında ulaştırma bakanı da vardı!

Ne ulaştırma bakımının aklına o salâhiyet gelmiştir, ne de koca Churchill Meclisi İdare Reisiyle bozuşmayı düşünebilmiştir.

Dahası var, İngiliz Devlet Radyosunun başı, Muhafazakâr Churchill'in en yakın dostlarındandır ama, iktidar değişip de İşçi Partisi iş başına gelince, Mr. Attlee'nin hatırına da bu zatı uzaklaştırmak gelmemiştir!

* * *

Bugün İngilterede 13.872.633 lisanslı radyo cihazı mevcut. İngilizler radyo başına yılda 1 sterling öderler. Böylece B.B.C. 13-14 milyon sterling elde ediyor. Yalnız körlerden radyo vergisi alınmaz.

Hâli hazırda B.B.C. yalnız en çok dinleyicisi olan radyo değil, aynı zamanda neşrettiği mecmua sayesinde de en çok okuyucuya malik bulunan neşir yurdudur. Onun haftada bir çıkardığı Radio Times'in tirajı 8.5 milyon nüsha ile hâlâ dünya rekorunu muhafaza ediyor.

1953 de B.B.C. yi gezen yabancı bir devlet adamı, defteri mahsusa:

— Memleketimde bu mükemmellikte bir radyo görmeden, Allah benim canımı almasın! diye yazmış.

Haydi hepimiz böyle dua edelim!

Şoför

Londra trafiğini Scotland Yard tanzim eder. 951 de bu, dünyaca meşhur teşkilâtın merkezini geziyorduk. O günlerde Norveç Kralı Londrayı ziyaret edecekti ve Kralın gelişi bir cumartesi sabahına isabet ediyordu. Cumartesi sabahı, yani Londra trafiğinin en civcivli zamanı.

Emniyet teşkilâtının trafik bölümünde hummalı bir faaliyet vardı. Trafik uzmanları arı gibi çalışıyorlar, Londranın şehir plânından çıkarıp büyüttükleri bazı cadde, sokak ve meydanların plânları üzerinde renkli kalemlerle işaretler çiziyorlar ve muazzam bir masanın üzerinde bir ayrı grup da Thames nehrindeki polis motörlerinin yerlerini tesbit ediyordu.

Bizi gezdiren polis şefi:

— Bunlar trafik kurmaylarımızdır demişti, Norveç Kralının teşrifi dolayısiyle yapılacak merasimin trafiği aksatmaması için, o güne mahsus olmak üzere yeni bir trafik plânı hazırlanıyor. Gördüğünüz renkli harita, bu plânın en son şeklini tesbit etmektedir. Cumartesi sabahı Londranın merasim mıntakasına düşen bütün sokak ve caddelerinde trafik istikametinin değiştiğini göreceksiniz.

Meraklanmıştık. O tarihte bu kadar olmamakla beraber, trafik derdi bizim de gene başımızdaydı.

Peki ama diye âdeta bir ağızdan sorduk, bu âni değişiklik aksamalara sebep olmaz mı?

Scotland Yard memurunun gülümseyişini unutamıyorum:

— Trafik meselesi demişti, müsait yol ve uygun plânın yanı sıra, hattâ onlardan daha çok, ne yapması lâzım geldiğini bilen otoriter bir teşkilâtla, iyi yetişmiş şoföre dayanır. Biz Scotland Yar'da Londra caddelerinin bazı imkânsızlıklarını, plân ve iyi şoför sayesinde daima altedeceğimize inanıyoruz ve bunda muvaffak da oluyoruz.

Ve sonra, tane tane, kelimelerin üzerinde dura dura şunları ilâve etti:

— İngilteredeki şoförler, polisin kendilerine gösterdiği istikamette gitmelerinin, doğrudan doğruya kendi menfaatleri icabı olduğuna öyle inanmışlardır ki, bunun karşısında tereddüde dahi düşemezler. Şoförün karşılaştığı her polis, ne kap-

risinin ne de menfaatinin esiri olmadığı hissini karşısındakine vermiştir. Meselâ cumartesi sabahı meraklılarınız bu durumu tesbit edebilirler. Biz eminiz ki, o gün Majeste Norveç Kralı için hazırlanan merasim, Londra trafiğini asla aksatmıyacaktır. Mütehassıslarımız plân yaptılar, otoritemiz mutlaktır ve nihayet şoförlerimiz iyi yetişmiştir!

İyi yetişmiş şoför. Evet, trafik dâvasında en az yol ve meydan kadar hemmiyetli olan unsur bu!.. İyi yetişmiş şoför ve polis, aslında Paris sokaklarının dörtte bir genişliğindeki Londra sokaklarında Pariste mevcut vasıtanın dört misli Londralı vasıtayı, bize göre su gibi akıtan, sadece bu iki unsur!

Nitekim o cumartesi sabahı, Londradaki trafik istikametini altüst eden yeni plânın tatbikatını görmeğe gittiğimiz zaman, şaşırdık kaldık. Sanki Londrada oldum olasıya vasıtalar bu istikametlerde seyrediyorlardı. Scotland Yard'ın sihirli değneği, her vasıta selinin sadece başına dokunmakla bütün meseleyi hallediveriyordu.

Sinan Korle ile beraber bindiğimiz taksinin şoförüne, istikametin değiştiği bir dönemeçte:

— Niçin ters gidiyorsunuz, sağdan geçilmemesi lâzım değil mi? diye sormuştuk.

— Hayır Sir, demişti, policeman böyle işaret verdi. Öyle gitmeğe mecburum. Trafik istikametini tâyin etmek biz şoförlerin değil, onların hakkı ve vazifesidir!

— Abi be! Bırak da şuradan geçivereyim! diye yaltaklanan bir şoför yoktu.

— Ulan Hüseyin, gene mastor geziyor gibisin! diye şoföre takılan bir polis de görmemiştik.

Polise «abi» demek, yahut şoföre hakaretle bağırmak; Londra trafiğine, iki dakikacık olsun, bu Türk âdetini serpiştiriveriniz şehir aynı anda derhal şirazesinden çıkar. Bunda hiç şüpheniz olmasın.

Polis: «— Bana abi dedi, acaba neden?» diye düşünürken; şoför bana: «— Hey serseri!» diye bağırdı, hesabını sorayım» diye çırpınırken, herhalde tımarhaneye döner bu Londra!

* * *

Oturduğumuz otelin adı Rembrandt. Taksiye binip adresi söylüyorum.

— Rembran Hotel.

Hemen düzeltiyor:

— Yes Sir Rembrandt Hotel.

Ne zaman bir taksiye binsek, aynı şey. Nihayet bir İngiliz dostumuz izah etti:

— Londradaki taksi şoförleri, Scotland Yard nazarında, şehrin birer mümessilidirler. Yabancılarla, turistlerle en çok temas eden onlardır. Onun için hepsinin araba sürmek kadar mühim başka vazifeleri de var sayılır. Bu arada muhtelif isimleri, telâffuz yanlışlıklarını da düzeltmeyi yabancıya kolaylık olmak üzere muhakkak iş edinmişlerdir.

Nitekim başka bir gün arkadaşlarla gene taksiye binerken:

— Aman dedim, durunuz da ben şunları taklit ederek otelin adını söyliyeyim bakalım ne yapacak.

Ve kafamı uzatarak:

— Rembrandt Hotel please'i bastırdım.

— Yes Sir, dedi ve arabaya yol verdi.

* * *

Ellerim paket dolu. Taksi bulamıyorum. Bir polis hemen hâlimi görüp, ilk gelen taksiyi durduruyor ve gülerek bana işaret ediyor. Teşekkür edip atladım:

— Rebrandt Hotel, lûtfen!

Araba yola koyulduktan sonra, saati çalıştırdı (saati hareketten evvel indirmek âdeti yalnız bizdedir). Otelin kapısında inerken, zorla boşalttığım bir elimdeki bozuk paraları, avucumu açarak uzatı-

yorum. Taksimetre 3.5 şiling yazmış. Londra usulüne göre bahşişi de dahil 4 şiling vermeliyim.

— Lûtfen siz 5 şiling alın diyorum.

Gülerek yüzüme baktıktan sonra, başını iki yana sallıyor:

— No sir, no, çok fazladır. 4 şiling yeter!

Altı peni daha kabul ettirinceye kadar, akla karayı seçtim. Lûtfen hafızanızı yoklar mısınız, Türkiyede, Fransada yahut Amerikada, fazla bahşi-reddeden taksi şoförü gördünüz mü?

Polis

Lâcivert uzun pantalon, sımsıkı daracık boydan boya parlak düğmeli bir ceket ve iki asırdan beri şeklini ve rengini hiç değiştirmiyen meşhur miğfer!.. Miğferin kayışı şakaklardan başlıyarak bütün çeneyi sarar ve üzerine oturduğu başı daha dik, daha çalımlı ve ciddî bir hâle sokar.

İngiliz polisinin kılığı bu. Ne belinde tabanca, ne ayağında fiyakalı parlak çizme, ne de ağzında canhıraş feryatlar çıkaran düdük.

Elleri arkasında, imparatorluğun asayiş yükünü gururla taşıdığını gösterircesine ağır ağır yürüyen, bir sembolüdür o.

Niçin tabanca taşımaz? Çünkü Scotland Yard bilir ki, vatandaş polise hürmet beslemedi, ondan çekinmez oldu mu, tabancasından da korkmaz!..

Londrada işlenen cinayet, İstanbuldan fazladır. Hele harpten sonra, bıçaklanmalar, kanlı kavgalar bize rahmet okutacak dereceye çıkmıştır. Ama kimsenin aklına, polisi madde ile teçhiz etmek, herbirinin beline, vatandaşın burnuna değecek cesamette birer tabanca yerleştirmek, gelmemiştir.

Bir gün Scotland Yard'da bize:

— En tesirli silâh polisin şahsiyetidir! demişlerdi.

O günlerde İngiliz polisi azılı bir kaatilin peşinde idi. Genç bir kızı kirlettikten sonra, öldürüp kaçan câniyi Scotland Yard memurları, takip ede ede Londranın karışık bir mahallesine sıkıştırmağa muvaffak olmuşlar, tam ziyaretimiz sırasında da artık hesabı bitirmenin hazırlığına geçmişlerdi. Duvarları Londranın her sokağını ev ev tesbit edecek kadar teferruatlı haritalarla baştan başa kaplanmış bir salonda üç dört detektif, kaatilin sıkıştırıldığı sokağın vaziyetini incelemekle meşgul idiler. Sokak, iğnelerle çevrilmiş ve her iğnenin ucuna bir polisin ismi bayrak gibi iliştirilmişti.

Bizi gezdiren zat:

— Neticeyi alacak ekip sekiz kişiden mürekkeptir demişti, biraz evvel Emniyet Müdürü, kendilerini çağırdı ve sadece bugüne mahsus olmak üzere tabanca taşıma ruhsatiyelerini imza etti. Şu anda ekip faaliyete geçmiştir. Umarız ki, silâhlarını hiç kullanmadan kaatili yakalamağa muvaffak olurlar. Tabancaları dağıtırken müdürün son ricası da buydu.

Scotland Yard'ın kendisini öldüresiye savunacağı besbelli bir kaatili dahi yakalarken, silâh kullanmış olmayı âdeta ayıp saydığını o gün yakından görmüştüm.

Ertesi sabah, Londra gazeteleri kaatilin on saatlik bir sıkıştırma sonunda teslime mecbur edildiğini iri puntolarla bildiriyorlar ve silâh kullanılmamasından dolayı emniyet teşkilâtını övüyorlardı.

Scotland Yard bir defa daha, silâhsız bir başarı kazanmıştı.

* * *

Pek çok memlekette, umumî bir kanaat, polisin bol para ve rahat hayat şartları sâyesinde dürüst olabileceği, rüşvet lekesinden sıyrılacağı noktasında toplanır. Böyle düşünenlere İngiliz polisi

ni karşı çıkarmak gerek. Zira İngilterede polis maaşı vasat memurun çok altında. Ve meselâ Londrada polislerin ancak yüzde 20 sine ikametgâh temin edebildiği halde, diğerleri, bütçeleri elvermediği için Londra dolaylarında oturmak zorunda.

Ama maişet sıkıntısı, vazife ağırlığı ve "viran olası hânedeki" "evlâdı âyal" derdi, İngiliz polisinin ne nezaketini söndürebilir, ne dürüstlüğünü sarsabilir.

Neden mi? Bakınız Scotland Yard ne diyor:

«— Her polisi süzerek alırız. Dört göbek öteden başlıyarak, dedeleri, anaları, babaları incelenir. Evvelâ aile selâbeti şart. Sonra çocukluğundan başlıyarak, kendi durumunu inceleriz. Bütün bu şartlar yerinde görüldü mü, bu defa yetiştirmeğe başlarız. Her İngiliz polisi Kraliçenin gönüllü bir asayiş bekçisi ve temsilcisi olduğunu bir an dahi akıldan çıkarmıyacak hâlegelinceye kadar yetiştirilir ve denenir. Vazifesine devam ederken, daha fazla kazanç elde etmesinin ancak bir yolu vardır: Terfih etmek! Her İngiliz polisi bilir ki, vatandaşı en büyük yardımcısı hâline sokmak, gene kendi elindedir. Nezaketi, iyi muamelesi ve asla haksızlığa düşmemesi ona bu büyük yardımı sağlıyacak başlıca unsurlardır.»

* * *

Bir pazar sabahı Hyde Park'taki şezlonglardan birinde güneşleniyordum. O tarihte beraber seyahat ettiğim bir gazeteci arkadaşım da yanıbaşıma uzanmıştı. Elimde arada bir göz attığım bir İstanbul gazetesi vardı. Gazeteyi zaman zaman yüzüme kapayıp, gözlerimi sulandıran güneşe mâni oluyordum. Bir aralık omuz başımda bir karaltı farkeder gibi oldum. Döndüm baktım, bir polis. Ellerini dizlerine dayıyarak görüş zaviyeme kadar iyilmiş ve gözlerini tam karşımdaki ağaçların altına dikmişti. Filhakika o anda farkettim ki, genç bir

çift ağaçlar altında — bizdeki tâbiriyle — "uygunsuz" bir vaziyette idiler. Aklıma ilk gelen, biçimsiz bir yere oturarak gençlerin yakalanmasına sebep olduğumdu. Halbuki hiç de öyle değilmiş. Polis şehadet parmağını iki tarafa sallayarak:

— No, Sir dedi, burada oturmayınız Çiftleri gözetlemek ve rahatsız etmek yasaktır.

Meğer suçlu benmişim!.. Yerimden kalktım, polis şezlongumu alarak ilerde bir köşeye götürüp yerleştirdi ve tekrar görüş zaviyemi kontrol ettikten sonra:

— Burası iyidir buyrun, dedi.

Yanımdaki arkadaş meraklı. Özür dileyip selâm vererek uzaklaşmak üzere olan polise:

— Affedersiniz dedi, biz seyretmiyorduk ya, farzediniz ki öyle, bunu yapmak mı ahlâksızlıktır, yoksa bakmak mı?

Policeman güldü:

— Bir parkta sevişmek ayıp değildir Sir, sevişenleri rahatsız etmek ayıptır!..

* * *

Amerika dönüşü, Londrada o zamanki basın ateşesi Nejat Sönmez dostumuzun arabasıyla gezintiye çıkmıştık. Oxford Street'deki bir dükkâna uğramamız icabettiğini hatırladık. Nejat arabayı ilk sokaktan saptırıp yürütmeye başladı ve daha beş on metre ancak gitmiştik ki, sokakta kadın erkek nekadar insan varsa hepsinin kollarını kaldırarak, bize bağırdıklarını gördük:

— Geri.. geri.. yanlış yol diyorlardı.

Meğer sokağın başındaki "tek istikamet" levhasını farketmemişiz.

İşte polisin yardımcısı vatandaş da bu idi.

Garson

Londra kalesi civarında bir lokantada öğle yemeği yiyorduk. Bize İskoçyalı bir garson hizmet ediyordu. Kısa boylu, son derece sevimli ve şakacı bir adamdı bu. Hepimize teker teker yemekleri saydı, içkilerin envaını tekrarladı ve yanlış telâffuzlarımıza hiç aldırmadan notlar aldı.

Bir garsondan ziyade, tiyatroda garson rolüne çıkmış bir aktöre benziyordu. Aramızda konuştuğumuz dili merak ettiği pek aşikârdı. Ama kimseye birşey sormadan, merakını kendi kendine tatmin etmenin yolunu arar gibi de bir hâli vardı.

Bir aralık Bahadır Dülger'in:

— Et nefis!.. diye bize sağlık vermesi üzerine, gözlerini tavana dikerek kendi kendine söylenir gibi tekrarladı:

— Et nefis!.. Acaba hangi dil bu? Ve ne demek istiyor?

— Hah.. dedik, lûtfen biliniz bakalım, biz hangi milletteniz?

Gülümsiyerek, aramızdaki İskoçyalı Mr. Fidleri işaret etti:

— Bu centilmen İskoçyalı.

Ve sonra aslen İrlandalı olan Mr. Wyatt'a döndü:

— Bu centilmen de yabancı, değil.

Geriye anlaşılması asıl güç olanlar kalmıştık ki:

— Sorry Sir, dedi, ben de İskoçyalıyım, evvelâ hesabı kim görecek ben de onu sorabilir miyim?

Mr. Fidler'i işaret ettik. Hmeşehrisine gûya acıyormuş gibi baktıktan sonra:

— İş kolaylaştı şimdi dedi, bu İskoçyalı centilmene hesapta kolaylık yapacağımı söylerim o da bana sizlerin hangi milletten olduğunuzu bildirir,

Ve Mr. Fidlere biraz sokularak sordu:

— Değil mi Sir?

Lâtifeye hepimiz gülüyorduk. Yalnız Mr. Fidler hariç! İskoçyalı dostumuz çenesini kaşıyarak bir müddet düşündükten sonra:

— Well dedi, şu halde yemeğin sonuna kadar sabredeceksin. Ancak hesaptaki tenzilâtı gördükten sonradır ki bu centilmenlerin milliyetini söylerim.

Sonra bize dönerek ilâve etti:

—Bir İskoçyalı, ancak peşin paranın meftunudur, vaadlere kolay kolay kanmaz.

Garson:

— Pekâlâ dedi, eğer yemeğin sonuna kadar bilmeceyi ben çözersem, artık siz bilirsiniz!

Ve böylece her tabağı getirişinde, her kadehi değiştirirken, konuşmalarımızı dikkatle dinlemeğe ve kelimelerimizi kendi kendine hecelemeğe tekrar başladı:

- Evet.. Yok canım.. Amma yaptın.. Birader... Hayır.. zannetmem...

Cidden pek eğleniyorduk. Hayatımda bu kadar sempatik bir garson gördüğümü hatırlamıyorum. Arada bir bazılarımızın yüzüne dalgın dalgın bakıp, yoklamalar yapışı, bazan kopya istiyen bir öğrenci gibi kaçamak bakışlar gönderişi, hakikaten hoştu. Üstelik insanın üzerinde asla sulu bir tesir bırakmadan yapıyordu bunları. Ve merakının gittikçe dayanılmaz hâle geldiği her hareketinden iyice anlaşılıyordu.

Aradan ne kadar geçti bilmiyorum. Yanımdaki arkadaşla meraklı bir bahse dalmıştık. adece arada sırada bizim garsonun, iç salondaki mutbak telefonuna:

— Ekmek, daha fazla ekmek! dediğini işitiyordum.

Birden, sesi tam masanın ucundan geldi:

— Bir dakika centilmenler diyordu.

Hepimiz susup kendisine baktık. Gözleri pırıl pırıl parlıyordu. Biraz sustuktan sonra, Mr. Fidlere dönerek:

— Kaybettiniz Sir dedi, çünkü bildim.

— Yaa.. Söyleyiniz öyle ise..

İşte o zaman garson elindeki dolu ekmek sepetini göstererek:

— Yes Sir dedi, bu beni ikaz etti. Çünkü bir William Saroyan'ın bir hikâyesinde Türklerin ekmek yediklerini okuduğumu hatırladım. Ayrıca André Gide'in Türklerden bahseden bir yazısında da 'yemeklerde, yemekten çok ekmek yiyorlardı" diye yazdığını hatırlıyorum! Sizler Türksünüz centilmenler!..

Ve sonra Mr. Fidlere döndü:

— Bir İskoçyalı için acı ama, bildirmek zorundayım, tenzilâtı kaybettiniz Sir!

André Gide'in hiç de yaygın olmıyan bir yazısını böyle hatırlıyabilen, Saroyan'ı okuyan ve sonra konuştukça öğrendiğimize göre, Huxley'i, Bacon'u bilen bir garson!..

Birbirimize şaşkın şaşkın bakmaktan uzun zaman kurtulamadık.

* * *

Üç dört yıl evvel kaldığım 2 Park Street'in barında, Mümtaz Faik, barmendan sigara istemişti. Adam tabağın içinde bir players paketi ve arkadaşımın verdiği bir sterling'in üstü olduğu halde geldi. Mümtaz sigarayı aldı ve tabakta 2 şiling bıraktıktan sonra:

— Tamam dedi, üstü sizde kalsın.

Garson gülerek:

— Çok fazladır Sir, dedi.

İzzeti nefsine dokunulmuş gibiydi. Ve tabağın içinde yalnız altı peni görünceye kadar eğildi durdu.

Aynı yıl, kaldığımız St. Ermis's Hotel'in salonunda da bir sarhoşluk vak'asına şahit olmuştuk.

Sonradan Belçikalı olduğunu öğrendiğimiz bir adam, salonda, fitil gibi oturuyor ve garsonlara bağırıp çağırarak mütemadiyen içki istiyordu.

Etrafta oturanların pek çoğu gazetelerinden kafalarını kaldırıyorlar ve adama bir hastayi seyreder gibi, acıyarak bakıyorlardı.

Bir aralık bize hizmet eden garsona:

— Niçin dışarı çıkarmıyorsunuz? Besbelli ki pek sarhoş! dedik.

Hürmetle eğildikten sonra:

— Henüz kimse bir şikâyette bulunmadı Sir, dedi.

— İyi ama, baksanıza arkadaşlarınıza nasıl eziyet ediyor.

— Biz müşteriden şikâyet edemeyiz! Sir!

* * *

Fakat İngiliz, polisi nasıl devlet sayıyorsa, herhangi bir otelde, barda veya lokantadaki garsonu da bulunduğu iş yerinin nizamına riayetle mükellef bir temsilci addeder. Emrine verilmiş ve ne isterse yapabileceği bir uşak değildir o. İki tarafı da öyle ayarlamışlar ki garsona müşteriden şikâyetçi olamıyacağı telkin edilirken, âdap, müşteriyi de garsona âdeta itaata zorlamış! Bunun arasına düşen yalnız yabancı şaşırır ve sıkılır.. Pek çok kahvede veya otelde, içki istersiniz "saati değil" derler. Çay söylersiniz "vakit geçti" derler. Ve siz şaşırıp köpürürken, İngiliz sadece susar ve garsona hak verir.

Birminghamda bizi gezdiren bir İngiliz dostu, gece tiyatro dönüşü otelde birer kadeh içmeğe dadavet etmiştik. Otelin barına girdik ve garsona misafiri de hesaplıyarak:

— Dört Wisky söyledik.

Saat gecenin onbir buçuğu idi. Adam, odalarımızın numarasını sorduktan sonra:

— Affedersiniz dedi, üç tane Wisky getirebilirim ancak, bu centilmen otelde kalmadığı için bu saatten sonra içki verilemez kendisine.

Fakat garson sözünü tamamlar tamamlamaz, bizim misafir de esasen:

— Evet haklısınız demişti, bana lütfen bir portakal suyu.

Ve bizim ısrarla kendimiz için diyerek istediğimiz dört Wisky'den bir tanesini, sonra ona uzattığımız zaman, nezaketle reddetti!

Garsonlar öyle idi ama, İngiliz müşteri olarak da böyle. İkisi tencere ile kapak gibi, tam birbirinin malı. Ve daha çok bundan dolayıdır ki, İngiliz lokallerinde münakaşa, hele müşteri - garson kavgası, bir kilisede içki rakı bulmak kadar imkânsız!..

Sis ve güneş

Yılın bütün güneşli günlerini toplasanız, üstüste bir ayı ya bulur ya bulmaz. Durmadan su akıtan delik gri bir gök, basık kurşun bir kubbe gibi şehre abandıkça abanmış. Yağmur diner, sis başlar; sis açılır, ölü bir güneş huzmesinin sarkık dili şöyle bir görünüp kaybolur.

İklim bu!.. Güneşli gün, üstüste günlerce süren güneşli gün, Londralıyı Tanrının tebessümünü görmüş gibi derinden sarsar, mesteder.

İklim bu da, onun çerçevelediği hayat aksine pek mi neş'e ve eğlence dolu?

Umumî yerlerde taa 17 inci asırda çıkmış bir kraliyet kararına dayanarak gece 11 den sonra içki vermezler. Revülerde dansözlerin yalnız kolları ve bacakları açıktır. Sahneye çırılçıplak, anadan doğma çıkan kızlar, Paristeki gibi fıkır fıkır kaynaşamazlar, oynıyamazlar. Bir heykel gibi, dekor sürü olarak, hareketsiz durmak zorundadırlar.

Gece klüplerinde, kabarelerde yüksek sesle konuşulamaz, taşkınlık yapılamaz. Otelde odanıza bir kadın ziyaretçi gelse, veya siz bir kadını otelinde ziyarete gitseniz, ekseriyeti Scotland Yard'dan emekli, içi geçmiş otel detektiflerinden biri kapınıza dayanıp:

— Sorry Sir, bu odaya erkek ziyaretçi giremez! diyerek, kanınızı beyninize sıçratır.

Çay istersiniz, "çok geç" içki istersiniz "çok erken" derler. Keyfiniz, İngiliz âdetlerinin emrindedir. Pabucunuz gıcırdasa işlerini güçlerini bırakıp ayaklarınıza bakmağa başlarlar. Adı da "müzikalı pabuç" tur. Mağazalarda tezgâhtarlar belki de dünyanın en nâzik satıcılarıdır ama, size ille İngiliz âdetlerine uygun ölçülerde mal satmağa uğraşırlar. Bedeninizin ölçüsünü sorar, sonra kendileri ölçerler:

— Hayır Sir, size 38 büyüktür 36 verebilirim.

— Nasıl olur, ben daima 38 alıyorum.

— Hayır Sir 36.

— 38 istiyorum.

— Rica ediyorum Sir, kendiniz için alıyorsanız 36beden süeter verebilirim ancak.

Bol birşey istediniz mi, ne "mutâdım böyledir" demek para eder, "ne de sırtımda çıban vardır, doktor tavsiye etti" bahanesi!.. Tek çâre, "kardeşim için, amcam için, dayım için alıyorum" demektir!

Çay vakti, garson servis yaparken pek uyanık olmalısınız. Önünüze tepsi gelir gelmez: «— Süt istemem» demeyi unuttunuz mu, o cânım İngiliz çayının kırmızı teni, kremli plâj dilberine; misk kokusu, çocuk mamasının râyihasına döner.

Turistsiniz diye kimse kılını kıpırdatmaz. Cepleriniz İngiliz lirasıyla tıka basa dolu olsa da, tomar tomar Sterling'i elinizde sallıyarak: «— Centilmenler ben turisttim, memleketinize döviz saçıyorum» diye bangır bangır bağırsanız, ne kimseden sırasını alabilirsiniz, ne poliste, otelde, gazinoda iltimas bulabilirsiniz. Çok çok birkaç kişi:

— Thank you der.

İklim o, hayat bu, eğlence dedikleri de şu. Ama gene de akın akın turist. Öbek öbek yabancı. Hiçbir otelde boş yer yok. hiçbir gazinoda, barda boş masa yok.

Piccadilly meydanından turist taşar; Oxford Street'in, Regent Street'in mağazalarından turist taşar.

Yılının en en az sekiz ayı güllük güneşlik bir İstanbulun çocuğu dayanamaz buna.

Sekizi onu bir araya toplanarak gelseler, belediye reislerini karşılayıcı yaparız, her biri gazetelerde birinci sahife havadisi olurlar, dolarının, Sterling'inin açmıyacağı kapı yoktur. Yabancı der, sıra veririz; bağırır aldırmayız; yollara yatar, güleriz. Otelinde bayrağı dalgalanır, girdiği yerde gürültüsünden geçilmez.

Üniformalı gelir, umumhanelerimiz ona tahsis olur, Sivil gelir, Sulukulemiz ona ayrılır.

Gak dedikçe içki, guk dedikçe et! . Ama gene de bu turist, Türk ağzında keten helvası gibi. Yedin mi yemedin mi, geldi mi gelmedi mi, belli değil. Rüyadaki sevgilidir o. Şöyle bir görünür ve hiç bir şey vermeden gider.

Gider ve aylarca gelmez!

* * *

Neyimiz eksik? Hayır böyle düşünmiyelim, acaba neyimiz tamam? Yabancı İngiltereye, İngilizi görmeye ve tanımaya gidiyor. Onun kılını kıpırdatmadan normal hayatını yaşayaşını seyrediyor ve ona katılıyor. Hiç şüphesiz kendi vatanından daha serbest daha rahat değil orada. Ama bir yabancı büyü, bir alışılmadık duman var etrafında.

Turist, sadece eğlence sadece rahat isteseydi, İngiltere gümrüğü yabancı hasretinden herhalde cayır cayır yanardı.

Bizde eksik olan, galiba işte bu büyü.

Onbeş gün İstanbulda bir okadar da Ankara'da kalmış bir İngiliz, bu defa, Londradaki Türk sefaretinde bana:

— Türkiye'ye giden Turist demişti, bir şey var ki asıl onu bulamıyor: Türk'ü!

SON